TITI POPMÆ PHRYSII DE OPERIS SERVORVM LIBER.

Editio novissima, ab innumeris mendis expurgata, & diversitate characterum exornata.

AMSTELODAMI
Apud ANDREAM FRISIVM,
M. DC. LXXII.

TITI POPMÆ PHRYSII DE OPERIS SERVORUM LIBER.

OPERÆ *ſunt diurnum* [a] *officium*, [b] *quæ in actu conſiſtunt*, & per ſingulos dies dantur; *nec ante in rerum natura ſunt, quam is dies venit, quo præſtandæ ſunt.* Itaque *ſi quis* [c] *operas ſit ſtipulatus, ante peractum diem operam ejus diei petere non poteſt.* Operarum aliæ officiales, quæ in officii præſtatione conſiſtunt, & à libertis patronis obſequii ratione præſtantur: aliæ, quæ in artificio, artificiales vocantur, veluti fabriles, pictoriæ, & his ſimiles. [d] *Fabriles* autem vel alterius artis *operæ, quæ*

a *Lib. 1. ff. de oper. libert.* b *l. 1. ff. de oper. ſervor. 8.* c *leg. 3. ff. de oper. libert.* d *Lib. 6 ff. de oper. libert.*

quaſi in pecuniæ præſtatione conſiſtunt, ad hæredem extraneum tranſeunt, & cuivis voluntate domini præſtari [a] *poſſunt :* quæ non debentur niſi ex contractu, & per errorem indebitæ ſolutæ repetuntur. [b] *Officiales natura debentur, quas libertus ſoli patrono debet, & ſolvit ;* nec in alium tranſeunt, niſi quæ jam defuncto deberi cœperint, veluti indictæ, aut petitæ : & proinde neque juratæ, neque promiſſæ ſi ſolvantur, non repetuntur ; ſed ſi in artificio ſint, jubente patrono, & aliis edi poſſunt. Quoties vero de operis ſervi reſtituendis agitur, deductis neceſſariis impenſis arbitrio boni viri eas æſtimamus. & ſi ejus ætatis, vel valetudinis ſervus ſit, cujus nullæ operæ apud dominum eſſe poterant, nulla fiet æſtimatio : *affectionis* quoque, & *voluptatis rationem*

a *Lib. 9 eod. tit.* b *Lib. 9. & 23. ff. de oper. libert. leg. ſi non ſortem. §. libertus. ff. de condict. indeb.*

nem non haberi [a] Vlpianus exiſtimat, *veluti ſi dominus dilexerit ſervum, aut eum in dilitiis habuerit:* quæ affectio in ſola delectatione domini conſiſtit, nullam habens admixtam utilitatem. Secus eſt, ſi cum voluptate, aut delectatione utilitas, & lucrum haberi poſſit, ut eſt in citharœdo, in hiſtrione, vel alterius voluptatis artifice. *Servi autem alii publici, alii privati;* quorum varia officia, & miniſteria erant. Vnde apud Plautum in Capteiveis, Act. II. Scc. II. *Optumum*, ait, *atque æquiſſimum oras, optimusque hominum es homo: Sed is privatam illic ſervitutem ſervit, an publicam?* HEG. *Privatam medici Menarchi.*

PVBLICI ſervi dicebantur, qui officium, & miniſterium publicum ſacerdotibus, aut magiſtratibus, & populo exhibebant. De quibus Livius lib. XXVI: *Scipio victa Carthagine nova opiſices ad duo millia*

 homi-

a *L. 6. ff. de oper. ſervor.*

quasi in pecuniæ præstatione consis
ad hæredem extraneum transeunt
cuivis voluntate domini præstari
sunt : quæ non debentur nis
contractu , & per errorem i
bitæ solutæ repetuntur. *b Off*
les natura debentur , quas lib
soli patrono debet , & solvit ;
in alium transeunt, nisi quæ jam
functo deberi cœperint, velut
dictæ, aut petitæ: & proinde
que juratæ, neque promissæ si
vantur, non repetuntur ; sed s
artificio sint, jubente patrono
aliis edi possunt. Quoties vero
operis servi restituendis agitur,
ductis necessariis impensis arbi
boni viri eas æstimamus. & si
ætatis, vel valetudinis servus sit,
jus nullæ operæ apud dominum
poterant, nulla fiet æstimatio :
ctionis quoque , *& voluptatis ra*

a *Lib.* 9 *eod. tit.* b *Lib.* 9. *&* 23. *ff. de* *libert. leg. si non sortem.* §. *libertus. ff. de con* *indeb.*

nem non haberi [a] Vlpianus existimat, *veluti si dominus dilexerit servum, aut eum in dilitiis habuerit:* quæ affectio in sola delectatione domini consistit, nullam habens admixtam utilitatem. Secus est, si cum voluptate, aut delectatione utilitas, & lucrum haberi possit, ut est in citharœdo, in histrione, vel alterius voluptatis artifice. *Servi autem alii publici, alii privati;* quorum varia officia, & ministeria erant. Vnde apud Plautum in Capteiveis, Act. II. Sec. II. *Optumum*, ait, *atque æquissimum oras, optimusque hominum es homo: Sed is privatam illic servitutem servit, an publicam?* HEG. *Privatam medici Menarchi.*

Pvblici servi dicebantur, qui officium, & ministerium publicum sacerdotibus, aut magistratibus, & populo exhibebant. De quibus Livius lib. xxvi: *Scipio victa Carthagine nova opifices ad duo millia*

 homi-

a *L. 6. ff. de oper. servor.*

hominum publicos fore populi Romani edixit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria belli enixe operam navassent. Habebant enim oppida, municipia, societates, & fana servos publicos, quos etiam manumittebant, impositis à se nominibus. De servo publico civitatum [a] Plinius epistola ad Trajanum: *Utrum*, inquit, *per publicos civitatum servos, quod usque adhuc factum, an per milites adservare custodias debeam.* Ad hæc Trajanus: *Perseveremus in ea consuetudine quæ isti provinciæ est, ut per publicos servos custodiantur.* De municipali idem lib. VII. Epist. *Agrum ex meis longe pluris actori publico mancipavi.* Et Festus: *Municeps qui in municipio à servitute liberatus.* Hi ut in municipiis & civitatibus, sic & in urbe Roma duplicem usum præstabant, & ad judicia, resque forenses, & ad sacra. de quibus Livius lib. IX. *Potitia gens*, inquit;

cujus

a *Lib.* 10. *Epist.* 20.

cujus ad aram maximam Herculis familiare ſacerdotium fuerat, ſervos publicos miniſterii delegandi cauſa ſolemnia ejus ſacri docuerat. Tacitus lib. XVII: *Piſo in ædem Veſtæ pervaſit, exceptusque miſericordia publici ſervi, & contubernio ejus abditus, non religione, nec ceremoniis, ſed latebra imminens exitium differebat.* Qui omnibus magiſtratibus apparuerunt, ut Cenſoribus, de quibus Livius: *Cenſores, ſignatis tabellis publicis, clauſoque tabulario, & dimiſſis ſervis publicis negaverunt ſe quidquam publici negotii geſturos.* Ædilibus, de quibus Varro: *Ædiles ſtipati ſervis publicis non modo prehendi non poſſunt, ſed & ultro ſummovent populum.* Quæſtoribus, quos idem Varro tradit *neque lictorem habuiſſe, neque viatorem.* nam & publico miniſterio populi Romani fuere lictores, viatores, apparitores, Brutiani, & ſcribæ. Cicero Philipp. XIII: *Quos Antonius,* inquit, *deliciarum cauſa loris in convi-*

 vio

vio cadi jubebat à servis publicis. Velleius Paterculus lib. II. *Injecto in collum loro in carcerem Minturnensium jussu duumviri productus est; ad quem interficiendum missus cum gladio, servus publicus natione Germanus.* Et Valerius Maximus eadem de re lib. II. cap. V: *Missus enim ad eum occidendum in privata domo Minturnis clausum, servus publicus natione Cimber, & senem & inermem, & squalore obsitum.* Servos tamen publicos alios fuisse à lictoribus ostendit Senatus-consultum vetus, quod Frontinus in libro de aquæ ductibus refert:

PLACERE SENATVI, EOS QVI AQVIS PVBLICIS PRÆESSENT, CVM EIVS REI CAVSA EXTRA VRBEM ESSENT, LICTORES BINOS, ET SERVOS PVBLICOS TERNOS, ARCHITECTOS SINGVLOS, ET SCRIBAS, ET LIBRARIOS, ACCENSOS, PRÆCONESQVE TOTIDEM HABERE QVOT HABENT II, PER QVOS FRVMENTVM PLEBEI DATVR.

Vsus

Vſus autem ſcribarum fuit, ut in tabulas actiones [a] referrent; accenſorum, ut citarent, & horam eſſe tertiam, aut meridiem admonerent; lictorum, ut coërcerent, aut ſummoverent. Quibus annua quædam ad victum & veſtem reſpublica præſtabat. Plinius lib. x. Epiſt. *In plerisque civitatibus, maxime Nicomediæ & Niceæ, quidam vel in opus damnati, vel in ludum, ſimiliaque his genere pœnarum publicorum ſervorum officio, miniſterioque funguntur, atque etiam ut publici ſervi annua accipiunt.* Erant autem ordinis libertini, quod præter [b] Varronem [c] Tacitus lib. XIII. refert: *Quippe late fuſum id corpus: hinc plerumque tribus, decurias, miniſteria magiſtratibus, & ſacerdotibus; cohortes etiam in urbe conſcriptas.* Itaque liberati ſervitute, manuque miſſi jam erant, antequam apparebant, & ſerviebant magiſtratibus;

a *Carolus Sigonius de Prætoribus Lib.* 1. *cap.* 7.
b *Lib.* 7. *de ling. lat. ad finem.* c *Cap.* 27.

manumissi vero adsumebant nom
dominorum, à quibus erant liber
& in eorum nomina quasi succe
bant. Hi, ut commodius distin
possent, à provinciis, unde addu
appellabantur, ut *Brutiani*, *Cyp*
vel à personis, qui vicerant, qu
adduxerant, ut *Corneliani*, *Porci*
Brutiani autem dicti, quod ex I
tiis essent, qui etsi liberi, magistr
bus tamen in provincias euntibus
rebant, & præministrabant ser
rum vice, illosque sequeban
Apud prætorem vero pro pupillo
pupillus absens sit, vel fari non p
sit, servus publicus stipulaba
[a] Vlpianus: *Si pupillus absens sit,*
fari non possit, servus ejus stipul
tur; si servum non habeat, ser
ci emendus est; sed si non sit unde e
tur, aut non sit expedita emptio:
fecto dicemus servum publicum
Prætorem stipulari debere. Et ser
publicus populi Romani quan

a *Lib. 2. ff. rem. pupil. sal. fore.*

ipse non civis Romanus, sed tantum liber esset, olim pro parte bonorum dimidia testamenti factionem [a] habebat. Servi publici quoque obligationes rebuspublicis [b] acquirebant; & [c] tabulariam olim administrabant. Quod ab [d] Arcadio, Honorio, & Theodosio postea prohibitum fuit.

PRIVATI servi, qui usus sui causa à domino parati, & ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum destinati erant: quo in genere urbanorum & rusticorum familiæ, quæ non loco, sed genere distinguuntur. [e] Pomponius lib. VI. ad Sabinum: *Vrbana familia, & rustica non loco, sed genere distinguitur. Potest enim aliquis dispensator non esse urbanorum servorum numero, veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitat, & non multum abest à vil-*

a *Petrus faber lib.* II. *semest. cap.* 24. b *Leg.* II. *ff. de usuris.* c *leg.* 18. *ff. de adopt. leg.* 2. *Cod. eod. leg. ult. Cod. de servis Reipub.* d *leg.* 3. *Cod. de tabellariis.* e *leg.* 166. *ff. de verb. signif.*

villico. Et [a] Marcianus: *Is qui natus est ex mancipiis urbanis, & missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituerant.* [b] *Vrbani intelligendi sunt, quos paterfamilias inter urbanos adnumerare solitus sit, quod maxime ex libellis familiæ, item cibariis deprehendi poterit*, id est diariis, & demensis. Servi enim ex demenso vivebant, ut postea dicemus. Horatius libro I. Epistola XIV.

Cum servis urbana diaria rodere mavis.

[c] Alfenus: *Servis, & ancillis urbanis legatis eos solos in eo numero haberi, quos paterfamilias circum se ipse sui cultus caussa haberet.* Cicero in Epist. ad Terentiam: *Fundo Arpinati bene poteris uti cum familia urbana, si annona carior fuerit.* Familiam vero quindecim servi conficiunt. Apuleius Apolog. I. *Quindecim liberi homines popu-*

a *L. servis Urbanis. ff. de legat. 3. Leg. cum quaereretur, de leg. 3.* b *L. 99. ff. de leg. 3.* c *Leg. 60. §. 1. ff. de leg. 3.*

populus est, totidem servi familia, totidem vincti ergastulum. Plinius libro XXXIII. cap. I. Natural. Hist. tradit priscos Romanos singulis servis contentos fuisse: *Singuli*, inquit, *Marcipores, Luciporesve dominorum gentiles, victum in promiscuo habebant*: qui Marcipores, quasi Marci pueri vocabantur: quod in numerosa familia postea fieri non potuit. Quintilianus lib. primo Orat. Instit. *In servis jam intercidit genus illud nominis, quod ducebatur a domino, unde Marcipores, Publiporesque.* A diversis autem operis, & ministeriis diversa olim fuit servorum ejusdem familiæ conditio, & ut [a] poëta ait:

—— discrimina quædam
Sunt famulis splendorque suus. ——

aut enim [b] ordinarii erant, aut [c] Vicarii, vel [d] Mediastini, & [e] quales quales.

ORDINARII qui aliis servis præ-

a *Claudianus lib.* I. *in Eutrop.* b *Leg.* 17. 18. 19. *ff. de peculio.* c *leg.* 5. § I. *ff. de tribut. act.* d *L.* 15. § 44. *ff. de injuriis.* e *leg. citata.*

præpositi sunt, & certum aliquod ministerium, officiumve in familia exercent. Theophilus ordinarium servum τὸν πρῶτον οἰκέτην appellat; τὸν δὲ τοῦ οἰκέτου οἰκέτην, vicarium.

Vicarius enim est servus servi majoris in familia. *Mediastini*, qui nulli certo ministerio deserviunt, & locum penè infimum servitutis tenent; quos *sordidioris operæ* Seneca vocat. *Quales quales*, &, *compediti* infimæ & miserrimæ conditionis inter servos erant, qui nervo & compedibus vincti, villarum ac possessionum ergastulis continebantur. Ad hanc servorum differentiam respexit in Paradoxis Cicero: *Atque ut in magna stultorum familia*, inquit, *sunt alii lautiores, ut sibi videntur servi, sed tamen servi, atrienses ac topiarii: pari stultitia sunt, quos signa, quos tabulæ, quos cælatum aurum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant.* At sumus, *inquiunt*, principes civitatis. *Vos vero*

vero ne conservorum quidem vestrorum principes estis : sed ut in familia, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum locum servitutis tenent : sic in civitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius civitatis locum penè infimum obtinent. Et Aristoteles lib. 1. Politicorum : τὰ μὲν ἐντιμότερα ἔργα, τὰ δ᾽ ἀναγκαιότερα, καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν, δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου : id est, *quædam ministeria honoratiora, quædam autem magis necessaria : & juxta proverbium, Heroque herus, servoque servus est prior.* [a] Vlpianus etiam tres visus est servorum differentias posuisse, cum ait : *Etenim multum interest, qualis servus sit, bonæ frugi, ordinarius, dispensator; an vero vulgaris, vel mediastinus, an qualis, qualis;* sic quidem ut alios contenderit ordinarios esse, alios vulgares, vel mediastinos, alios quales quales.

Idem

a *Leg. 15. § 44. ff. de injuriis.*

[a] Idem lib. XVIII. ad Sabinum: *[...] ficienter autem alere & vestire d[...] secundum ordinem & dignitatem m[...] cipiorum.* Ex ordinariis autem se[...] alii actores [b] dicebantur, alii pro[...] ratores, dispensatores, nutricii [...] lentiarii, cubicularii, villici, atri[...] ses, & triumphales; id quod ex S[...] viano perspicuum, qui libro IV. [...] providentia Dei sic de ordinariis [...] vicariis servis scribit: *Ad fug[...] servos non miseriæ tantum, sed sup[...] cia compellunt. Pavent quippe a[...] res, pavent silentiarios, pavent pro[...] ratores: prope ut inter istos omnes n[...] lorum minus servi sint, quam domi[...] rum suorum: ab omnibus cæduntur[...] omnibus conteruntur. Quid amp[...] dici potest? Multi servorum ad do[...] nos fugiunt, dum conservos time[...] Vnde illorum fugam non tam ad [...] debemus referri qui fugiunt, quam [...]*

a *Leg. 15. §. 2. ff. de usufruct. & quem[...]*
b *Vide Iacobum Ravardum lib. 5. cap. 20. Va[...] rum.*

eos qui fugere compellunt. Vim patiuntur infelicissimi; famulari optant, & fugere coguntur: discedere à servitio dominorum suorum omnino nolunt; & conservorum suorum crudelitate non permittuntur, ut serviant. Mendaces quoque esse dicuntur; ad mendacium nihilominus atrocitate præsentis supplicii coarctantur. Siquidem dum tormentis se volunt eximere, mentiuntur. Quid autem mirum, si positus in metu servus, mentiri mavult, quam flagellari? Hæc Salvianus. De quibus omnibus ordine deinceps dicendum. Ac primum quidem.

ACTORES servi, quibus rerum omnium summa commissa; quique villicis rebus, & rationibus domesticis præpositi, honestissimo præ servis reliquis loco, & gradu fuerunt. Hi, interdum absolute *actores* appellantur, interdum *actores rerum*, *actores bonorum*, *actores prædiorum*, *fundorumque* de quibus Columella

lib. I. cap. VII. de re rustica: *Ita fit, ut & actor, & familia peccent.* Et cap. VIII: *Idemque actori præcipiendum est, ne convictum cum domestico, multoque minus cum externo habeat.* Plinius Epist. ad Calvisium lib. III. epist. XIX. & multa in libris nostris mentio. eadem ratione *actorem summarum* eum vocat Suetonius, qui rationibus dispungendis præerat, easque observabat. De servo actore Plautus in Asinaria: act. II. sc. IV.

Nam si sciet noster senex fidem non esse huic habitam,
Succenseat, quoi omnium rerum ipsus summam credidit.

Irenæus adversus hæreses libro IV: *Quis igitur erit fidelis actor bonus, & sapiens, quem præponet dominus supra familiam ad danda eis cibaria in tempore.* Et Apuleius de asino aureo lib. VIII: *Servus quidam*, ait, *cui cunctam familiæ tutelam dominus per-*

miserat

miserat suus, quique possessionem maximam, illam in quam deverteramus, villicabat, habens ex eodem famulitio conservam conjugem, liberæ cujusdam extraneæque mulieris flagrabat cupidine. Salvianus lib. IV. de Providentia divina: *Pavent quippe actores, pavent silentiarios, pavent procuratores; prope ut inter istos omnes nullorum minus servi sint, quam dominorum suorum.* Ab actore differt procurator, differt etiam dispensator.

* PROCURATOR servus, *qui mandato domini negotia ejus administrat*, cui supellectilem & cellaria credi consuevisse, auctor est idem Salvianus de providentia Dei lib. III. *Sicut servi hominum divitum aut procuratores, quibus vel suppellectilis copiosa, vel cellaria opulenta creduntur, fideles absque dubio dici non queunt, si res traditas devorarent; sic profecto etiam Christiani homines fideles non sunt, si bona sibi à Deo assignata corrumperent.*

* *Leg. 25. §. 3. ff. de ædilit. edict.*

perent. Moris autem Romani, ut domi ſuppellex, penusque omnis annulo ſignaretur; ne quid negligentia, vel furto periret. Hinc apud Plautum materfamilias:

Obſignate cellas, referte annulum ad me,
Ego huc tranſeo in proximum ad meam vicinam.

Et alibi ſervus:

Iſti parcipromi qui ſalinum ſervis obſignant cum ſale. Q. Cicero lib. XVI. Epiſt. ad Tironem: *Plane te rogo, ſicut olim matrem noſtram facere memini, quæ lagenas etiam inanes obſignabat, ne dicerentur inanes aliquæ fuiſſe, quæ furtim eſſent exſiccatæ.* Plinius lib. XXXIII. cap. I. Natural. Hiſt. *At nunc cibi quoque & potus annulo vindicantur à rapina.* Plautus peni procuratorem inter lautiores ſervos connumerat, Pſeudolo, Act. II. Sce. II.

——— Ha. *Quid iſtud verbi eſt?*
Pſeu. *Condus, promus, procurator peni.*

Vlpia-

[a] Vlpianus: *Senatus censuit, ne fugitivi admittantur in saltus, neque protegantur à villicis, vel procuratoribus possessorum.*

CELLARIVS servus est, qui ideo præpositus est cellæ, ut res & rationes salvæ sint. [b] Vlpianus lib.xx. ad Sabinum: *Cellarium quoque, id est, ideo præpositum, ut rationes salvæ sint, item ostiarium, mulionemque instrumenti esse constat.* Cella autem sive cellarium à reponendis, cælandisque rebus esculentis, & potulentis dicitur, ut tradit Donatus ad Terentium.

DISPENSATOR servus, qui familiæ rationes dispensat, & peculii administrationem habet. Cicero apud Nonium in verbo Æra: *Quid tu, inquam, soles, cum rationem à dispensatore accipis, si æra singula probasti, summam quæ ex his confecta sit, non probare?* Quintilianus lib.VI. cap.IV. *Di-*

a *L. 1. in princ. ff. de servis fugit.* b *Leg. 12. §. 9. ff. de instr. vel instr. leg.*

Dispensatori, qui cum ad reliqua non responderet, dicebat subinde. Non comedi. Idem Declamatione 353. *Dispensatorem supra rationes positum esse* ait. Juvenalis Sat. I. XCI.

Prælia quanta illic dispensatore videbis
Armigero?

Et Martialis lib. VI. LXXIII.

Dispensatoris nobile cernis opus.

[a] Paulus lib. IX. ad Edictum: *Dispensatori, qui ignorante debitore remotus est ab actu, recte solvitur, ex voluntate enim domini ei solvitur: quam qui nescit mutatam, qui solvit, liberatur.* [b] Idem lib. VIII. ad Plautium: *Dispensatorem meum testamento liberum esse jussi, & peculium ei legavi. is post mortem meam à debitoribus pecunias exegit. an hæres meus retinere ex peculio ejus quod exegit, possit, quæritur.*

a *Leg. 51. ff. de solut.* b *Leg. 62. ff. eod.*

tur. [a] Pomponius: *Idem urbanis servis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit.* Dispensatoris vero officium erat, servis reliquis usitata quædam per canonem certum stipendia, certosque frumenti modios in mensem præstare. Ex quo illud Terentii in Phormione:

Quod ille unciatim vix demenso suo
Suum defraudans genium comparsit
miser.
Id illa universum abripiet.

At quaternos frumenti modios servi quolibet mense à dominis suis accipiebant; & id *Demensum* dicebatur, verum à *dimetiendo*, non à *mense*: quamvis Donatus demensum à mense, an à metiendo appellatum sit, incertum esse scribit, non rectè. Veteris certe hujus moris in [b] Plauto sunt non obscura quoque vestigia, qui sic Antiphonem servos suos alloquen-

a *Leg.* 1. *ff. de auro. & arg. leg.* b *In Sticho. act.* 1. *sc.* 2.

quentem introducit: *Vos meministis quot Calendis petere demensum cibum; Qui minus meministis, quod opus sit facto, facere in ædibus.* Vbi, *quot Calendis*, pro *quot mensibus* positum, id est, in menses singulos meministis petere demensum cibum, quem diaria appellarunt. Martialis:

> *Sed Lupus usuram, puerique diaria poscunt.*

Seneca lib. IX. Controversiar. *Cum introductus esset è carcere in Senatum, postulaturus ut diaria acciperet.* Justa Columella vocat: *Diligenter*, inquit, *dominus, cum & ab ipsis tum & absolutis, quibus major est fides, quærat, an ex sua constitutione justa percipiant: atque ipse panis, potionisque bonitatem gustu exploret.* Canonem Salvianus de providentia Dei lib. IV. *Ac primum servi, si fures sunt, ad furandum egestate coguntur; quia etiamsi iis stipendia usitata præstentur, consuetudini hæc magis quam sufficientiæ*

tiæ satisfaciunt, & ita implent canonem, *ut non expleant satietatem.* Nam servorum victus constabat pane tantum, aqua, sale, & aceto. [a] Horatius ad demensum servorum eleganter & festive sic alludit:

Millia frumenti tua triverit area centum,
Non tuus hinc capiet venter plus, quam meus, ut si
Reticulum panis venales inter onusto
Forte vehas humero, nihilo plus accipias, quam
Qui nil portarit.

Nam qui viaticum inter venalitios servos portabant, ideo non plus in alimentum accipiebant quam cæteri; quia servi ex demenso vivebant, & demensum illud singulis æquales portiones tribuebat. Per dispensatores etiam olim nomina faciebant.

a *Libro Serm. Satyr. 1.*

Quintilianus Declamatio. 345. *Satis ſit vobis, ô divites, hoc veſtras præſtare fortunas, quod per diſpenſatores fœneratis.* Itaque Theophilus Diſpenſatorem definit οἰκέτην ὃς εἴωθεν ἐκδανείζειν τὰ δεσποτικὰ χρήματα. Diſpenſatores vero, qui pecuniarum adminiſtrationem habebant, ab antiquo pecuniæ appendendæ more [a] dicti, ut Varro, Sex. Pompeius & Iſidorus tradunt. Et qui principum pecunias curant, theſaurorumque adminiſtrationem habent, in conſtitutionibus diſpenſatores [b] vocantur: qua in re ſervorum quoque miniſterio Imperatores uſi ſunt. De Cæſare Macrobius libro II. Saturn. cap. III. *Secuto omnium riſu Diſpenſatorem Cæſar vocavit, & centum ſeſtertia Græculo numerari juſſit.* Suetonius in Auguſto, cap. LXVII. *Diomedem diſpenſatorem, à quo ſimul ambulante, incurrenti repente fero apro per metum objectus*

a *In §. recte. Inſtitut. mandat.* b *Leg. 1. cod. ſi adverſ. fiſc. l 4. c. de fide inſtru.*

objectus est, maluit timiditatis arguere, quam noxa. Nerone: *Mox tribus urbanas ad sacramentum citavit, ac nullo idoneo respondente, certum dominis servorum numerum indixit: nec nisi ex tota cujusque familia probatissimos, ne dispensatoribus quidem, aut amanuensibus exceptis, recepit.* Et Vespasiano: *Admonente dispensatore quemadmodum summam rationibus vellet inferri.* Plinius lib. VII. cap. XXXIX. à Nerone *dispensatorem* HS. CXX. M. *manumissum* refert. Idem lib. XXXIII. cap. XI. *Servus Claudii Drusillanus, nomine Rotundus, dispensator Hispaniæ citerioris, quingenariam lancem habuit.* Tacitus in Galbæ historia: *Corpus, dispensator Argius è primoribus servis, humili sepultura in privatis ejus hortis contexit.*

NEGOTIATORES servi, qui præpositi sunt negotii exercendi causa, veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi.

[a] Marcianus: *Legatis servis, exceptis negotiatoribus; Labeo scripsit, eos legato exceptos videri, qui præpositi essent negotii exercendi causa, veluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent.*

CONTVRBATORES servi veteribus dicebantur, qui domini pecuniam invertunt, & partem sibi servant. Hinc [b] Vlpianus: *Si quis pistor*, ait, *servum suum solitus fuit ad certum locum mittere ad panem vendendum, deinde conturbaverit.* Et illud Martialis lib VII. Epigram. XXVI.

Conturbator aper, vilius esurio.

Nam qui non sunt solvendo, neque se extricare nominibus possunt, & ære alieno, illi *conturbant.* Conturbare etiam pro *decoquere* Jure-consulti accipiunt. Martialis lib. IX. Epigram. IV.

Con-

a *Leg. 65. ff. de leg. 3.* b *Leg. 5. §. idem Labeo ff. de instit. act. & Leg. 16. ff. de in rem verso.*

Conturbabit Atlas, & non erit unica
tota.
Decîdat tecum qua pater ipse
Deûm.

NVTRICII servi, qui Cæsares, vel patriciorum & equitum pueros à juventute educabant, & instruebant; qui & *educatores*, & *pædagogi* dicebantur. Cæsar libro primo Civilis belli: *Interim dissensione orta inter Achillam, qui veterano exercitui præerat, & Arsinoën regis Ptolomæi minorem filiam, cum uterque utrique insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere vellet, præoccupat Arsinoë per Ganymedem eunuchum nutricium suum, atque Achillam interficit.* Idem libro III. belli Civilis: *Nutricius ejus pueri eunuchus.* Et Herodianus sub finem lib. III. historiæ Augustæ: *Nam & medicos supplicio affecit, quod sibi parum obtemperaverant, jubenti senis maturare necem, nutriciosque suos juxta & fratres, quod de reconciliandis egissent, ne*

uno quidem reliquo suæ crudelitati facto, ex eo ordine hominum, qui in honore aliquo fuerant, quique ipsius parentem observaverant. [a] Scævola: *Prædia maritima cum servis, qui ibi erunt, & reliquis colonorum, nutritori suo legavit.* Tacitus lib. XIII. *Nam ut proximus quisque Britannico neque fas, neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque exoluta alvo parum validum, sive temperamentum inerat, ne statim sæviret.* Capitolinus in Pio: *Inter argumenta pietatis ejus & hoc habetur, quod cum Marcus mortuum educatorem suum fleret, vocareturque ab aulicis ministris ab ostentatione pietatis, ipse dixerit: Permitte, inquit, illi ut homo sit: neque enim vel philosophia, vel imperium tollit affectus.* Apuleius lib. X: *Ad quendam compertæ gravitatis educatorem suum protinus refert.* Et Justinianus Imperator: *Veluti si quis*

a *Leg. 27. ff. de instr. vel instrum. legat.*

quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat.

MEDICOS servos sanitatis caussa etiam ditiores Romani habuerunt, qui artem medendi norant. [a] Scævola: *Lucius Titius ita testamento cavit: Medicos tibi commendo illum, & illum. in tuo judicio erit, ut habeas bonos libertos, & medicos. quod si ego libertatem eis dedissem; veritus sum, quod sorori meæ charissimæ fecerunt medici servi ejus manumissi ab ea: qui salario expleto reliquerunt eam.* Plautus in Aulularia:

Nummo sum conductus, plus jam medico mercede opus est.

SILENTIARII servi, ut Seneca quadam epistola refert, *qui in familia cæterorum servorum murmur cohibebant.* De quibus Salvianus lib. IV. de providentia Dei: *Pavent*

a *Leg.* 41. §. 6. *ff. de fideicom. libertat.*

vent quippe actores, pavent silentiarios, pavent procuratores. Silentiariorum, qui murmur voce compescunt, schola erat in aula Constantinopolitana, ut ex Nicephoro lib. XVI. cap. XXIV. perspicuum. Procopius lib. II. de bello Persico testatur hos in palatio imperatoris fuisse ad ea quæ sunt quietis ministros; etenim *Adolium* scribit *Acatii filium genere Armenium, in palatio Imperatoris fuisse ad ea quæ sunt quietis, ministrum: Quod*, inquit, *munus, Romani silentiarium vocant: & quia principis arcanorum essent conscii*, sunt qui *Auricularios* item vocent. De his silentiariis sacri palatii viris spectabilibus Justinianus C. tit. de Silentiariis: *Viros clarissimos sacri nostri palatii silentiarios circa latus nostrum militantes, de tutelis & curationibus excusari sancimus.* Et D. Ambrosius in oratione de morte Valentin.: *Vesperi profectus est silentiarius, tertio die mane quærebat, jam ne remoraśset.*

CVR-

CUBICULARIUS servus, qui cubiculum domini observabat. Quintilianus: *Servum Tarsi cubicularium ejus, qui occisus est.* Apuleius lib. x. de asino: *Confestim cubiculariis mulieris attractis ut tormentorum, veritatem eruit.* Et [a] Marcianus: *Cubicularios autem, vel obsonatores, vel eos qui piscatoribus præpositi sunt, non videri negotiationis appellatione contineri.* [b] Alphenus hos numerat inter eos *quos usus sui causa paterfamilias habet.* Cicero V. in Verrem: *Hunc vestri janitores, hunc cubicularii diligunt.* Suetonius in Domitiano cap. XVII: *Et Saturius decurio cubiculariorum. Præpositum etiam cubiculo* [c] legimus apud Suetonium in Domitiano, & [d] Tiberio.

VILLICUS servus, qui præpositus est rationibus rusticis, fructibus

 per-

a *Leg.* 65. *ff. de legat.* 3. *lib.* 14. *§. si patris. de bon. libert.* b *Leg.* 203. *in fine ff. de verb. signif.* c *cap.* XVI. d *cap.* XXI.

percipiendis, universoque operi rustico. Varro lib. I. de re Rust. *Villicus agri colendi causa constitutus, atque appellatus à villa, quod ab eo in eam convehuntur fructus, & evehuntur, cum veneunt.* [a] Vlpianus: *Homines qui agrum colunt, & qui eos exercent, præpositive sunt his: quorum in numero sunt villici:* itaque Plautus villicum inter lautiores servos connumerat, Casina, Act. II. Sc. ult.

——hinc illud est quod hic
Olimpionem fecit istum, villicum.

Horatius lib. I. Epist. XIV.

Villice sylvarum, & mihi me reddentis agelli.

Meminere ejusdem Scævola, Papinianus, [b] alii. Columella lib. II. *Villicus semper caveat, ne improvidus ab opere vincatur, res est agrestis, insidiosa*

a *Leg. 8. ff. de instr. vel instrum. leg.* b *Leg. 16. ff. de instit. act. l. 8. de instr. leg l. 203. de verb. signific.*

diosa cunctanti. Sed poëtæ Villici appellationem ad præfectos quoslibet transferunt, [a] Juvenalis ad præfectum Vrbi, de Pegaso jurisconsulto scribens:

Pegasus attonitæ positus modo villicus Vrbi.

Inscriptio Patavina ad præfectum ærarii:

Villicus ærari quondam, nunc cultor agelli.

Villica autem uxor villici. Martialis lib. I.

Pinguis inæquales onerat cui villica mensas.

Juvenalis Sat. 11:

Asperagi, posito quos legit villica fuso.

FABER servus, qui villæ refi-

 cien-

a *Satyra IV.*

ciendæ causa paratus est. [a] Vlpianus: *Item fabrum, qui villæ reficiendæ causa paratus sit.* Cicero pro Plancio: *Si pro fabro, aut textore emimus.*

[b] ATRIENSES servi, qui atrium observant, & custodiunt, ne quid ex imaginibus, stemmatibus, ac cæteris quæ in atrio reponi solent, deperiret; & qui supellectilem ædium, aut villæ exponunt, simulque atrium omni ex parte mundum, & nitidum ut sit, procurant. Columella lib. XII. cap. III. *Tum insistere atriensibus, ut supellectilem exponant, & ferramenta detersa nitidentur, atque rubigine liberentur.* Itaque hos [c] Cicero & Plautus inter lautiores servos connumerant. Pseudolo, Act. II. Scen. II.

Quid istuc verbi est? PS. *condus, promus sum procurator peni.*

HA.

a *Leg.* 12. §. 5. *ff. de instr. vel instrum. legat.* b *Varro lib.* 7. *de ling. Lat. Plinius lib.* 35. *nat. hist. cap.* 2. *Vitruvius lib.* 6. *cap* 4. *ubi de atriis.* c. *Parad.*

H A. *Quasi te dicas atriensem.*
P S. *Imo atriensi ego impero.*

Et Asinaria, Actu II. Sce. II.

Extemplo facio facetum me, Atque magnificum virum,
Dico me esse atriensem.

Ad hos respexit Virgilius:

Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria. ———

Nam ut ait Cato, *& in atrio, & duobus ferculis epulabantur antiqui.* Vnde Juvenalis Sat. I.

——— *quis fercula septem*
Secreto cœnavit avus? ———

Vbi etiam pecunias, & cætera preciosiora habebant Romani; unde qui honoratiores erant, liminum custodes adhibebant. Hinc *servus ad limina* dictus pro atriensi apud Apuleium in secundo de asino:

& apud Virgilium libro IX. Æneidos:

> ——— *hic Dardanio Anchisæ*
> *Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.*

Meminit hujus generis servorum Cicero in Pisonem: *Servi sordidati ministrant, nonnulli etiam senes, idem coquus, idem atriensis.* Atrienses autem non Vrbe tantum, sed si villa cultior, etiam in villis erant. Vnde [a] Vlpianus ait, *fundo instructo legato, non modo instrumenta fundi, sed si villa cultior est, etiam atrienses accedere legato.* Hi & [b] Atriarii dicti; quos tamen alios esse ab atriensibus cum doctissimo Petro [c] Fabro crediderim: illos honestioris conditionis, hos minus honestos, veluti quosdam illorum vicarios, qui ad atrium tanquam ad ostium ejus observandi gratia

a *Leg. 8. ff. de instr. leg. l. 15. §. 1. ff. usufr. l. 203. de verb. signif.* b *Leg. 1. §. caupones. ff. naut. caup. stab.* c *Lib. 2. Semest. cap. 12.*

tia ſtarent, qui id tergerent, qui verrerent, qui ſpargerent.

TRIVMPHALIS ſervus, qui triumphantis aureum currum ſequebatur. Pollio in Claudio Cæſare: *Factus*, inquit, *miles barbarus, & colonus ex Gotho: nec ulla fuit regio, quæ Gothum ſervum triumphalem quodam ſervitio non haberet.* Meminere hujus Appianus Alexandrinus in Libyco, & Plutarchus in Æmilio: *Et ſervus triumphalis, qui in curru eodem ſupra triumphantis verticem coronam ex auro tenebat à tergo, cui annulus in digito ferreus erat.* Plinius lib. XXXIII. cap. I. *Et cum corona ex auro Hetruſca ſuſtineretur à tergo, annulus tamen in digito ferreus erat, æque triumphantis, & ſervi fortaſſe coronam ſuſtinentis.* Zonaras refert *publicum miniſtrum in eodem curru coronam auream ſuſtinuiſſe à tergo ſupra triumphantis verticem, & dixiſſe ſubinde: Reſpice futura, & hominem te eſſe cogita.* Atque hæc de ſervis ordinariis.

VICARIUS est servus servi majoris in familia, qui nimirum servit servo ordinario. Auctor est enim [a] Ulpianus ordinarios servos sub se vicarios habuisse, iisque velut dominos sic imperasse, ut vicarii essent cum suis peculiis in peculio ordinariorum: *Si servus meus*, inquit, *ordinarius vicarios habeat; id quod vicarii mihi debent, an deducam ex peculio servi ordinarii? & Proculus, & Attilicinus existimant, sicut ipsi vicarii sunt in peculio, ita & peculia eorum. Et id quidem quod mihi dominus eorum, id est, ordinarius servus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur: id vero quod ipsi vicarii debent, duntaxat ex ipsorum peculio.* Inde vicarios servos, *peculiares* nuncupatos esse idem [b] Ulpianus refert: *Miles*, inquit, *manumittendo servum peculiarem suum facit libertum, & ad legitimam hæreditatem ejus admittetur.*

Et

a *Lib.* 17. *ff. de peculio.* b *Leg.* 3. §. *miles. ff. de suis & legit.*

Et [a] Scævola: *Si Sticho manumiſſo peculium legatum ſit, & Titio ſervus peculiaris: quantum peculio detractum erit ob id quod domino debetur, tantum ei accedere, cui vicarius legatus eſt, Iulianus ait.* Suetonius Julium Cæſarem tradit *ſervos peculiares præpoſuiſſe monetæ, publicisque vectigalibus*: qua re multorum offenſionem Cæſar contraxit; quod monetæ, cui triumviri monetales præerant, & vectigalibus ſervos ſuos præfecerat: ubi peculiares ſervos, ut [b] Turnebus ait, ſervos Cæſaris proprios intelligit; quomodo & Plautus in prologo Capteivor.: *Hic poſtquam hunc emit, dedit eum huic gnato ſuo peculiarem.* Apud [c] Vlpianum vero *Pomponius ſcribit eum qui in ſervitute peculiaria mancipia proſtituta habuit, infamia notari poſt libertatem*: dubium enim non eſt, quin de ſervis ordinariis vicaria mancipia ſua pro-

a *Leg. 21. ff. peculo.* b *Lib. 11. Adverſar. cap. 27.* b *Leg. 4. ſ. 3. ff. de his qui not. infam.*

proſtituentibus, ſenſerit hoc in loco Pomponius. Eadem ratione & vicariorum vicarii erant: nam ut [a] Vlpianus ait, *ſi ſervus, & vicarius ejus liberi eſſe juſſi ſunt, eisque peculia ſua legata ſint; verba ſecundum voluntatem teſtatoris exaudienda, tanquam de duobus ſeparatisque peculiis teſtatore locuto: & ſecundum hæc vicarius vicarii non communicabitur, niſi hæc mens fuit teſtantis.* Et [b] Celſus: *Si ſervus liber eſſe juſſus ſit, eique peculium legatum ſit; vicariorum ejus vicarii legato continentur.* Atque hoc eſt, quod Horatius ait: Serm. lib. II.

Sive vicarius eſt, qui ſervo paret, uti mos
Veſter, ait, ſeu conſervus: ——

Et Martialis Epigrammatum ſecundo:

Eſſe ſat eſt ſervum, jam nolo vicarius eſſe:

Qui

a *Leg.* 6. §. 3. *ff. de pecul. legat.* b *Leg.* 25. *ff. de pecul. legat.*

Qui rex est, regem, Maxime, non habeat.

[a] *Peculiatus* autem *servus* dicitur, qui [a] peculio est instructus, ut & apud Apuleium *peculiatus libertus*, cui contrarius *expeculiatus* apud Plautum. Porro inter vulgares, sive vicarios servos lecticarii, capsarii, librarii, anteambulones, cursores, topiarii, viridarii, pastores, saltuarii, diætarii, aquarii, obsonatores, structores, vocatores, pistores, & coci numerandi sunt.

LECTICARII servi, qui lecticam humeris subeuntes portabant, quæ *hexaphoros* dicebatur, cum à sex servis ferebatur. Martial. lib. II. in Zoïlum Epigram. LXXXI.

Laxior hexaphoris tua sit lectica licebit:
Dum tamen hæc tua sit, Zoïle, sandapila.

Idem

a Leg. 13. §. 4. ff. de act. empt.

Idem lib. VI. Epigr. LXXVII.

Invidiosa tibi quam sit lectica requiris?
Non debes ferri mortuus hexaphoro.

Unde Juvenalis:

—— *cum jam sexta cervice feratur.*

Cum ab octo, *octophoros*: illa viris & fœminis communis; hæc fœminis & ægrotis magis in usu. Suetonius Caligula: *Iter confecit modo festinanter, & rapide: interdum adeo segniter, & delicate, ut octophoro veheretur.* Martialis lib. VI:

Octophoro sanus portatur, Avite, Philippus:
Hunc tu si sanum credis, Avite, furis.

Idem Epigr. II.

Octo Syris suffulta datur lectica puellæ.

Apu-

Apuleius in Apologia II: *Vectabatur octophoro* Lecticariorum meminere [a] Pomponius, [b] Scævola, [c] Vlpianus, alii: *Legato continentur mancipia, puta lecticarii, qui solam matrem familias portabant.* Servius Sulpitius ad Ciceronem: *Coactus sum in eadem illa lectica, qua ipse delatus eram meisque lecticariis in urbem eum referre.* Seneca lib. IV. Ep. XXIX. *Non turba servorum lecticam tuam per itinera urbana, ac peregrina portantium.* Suetonius in Othone: *Muliebri sella in castra contendit, ac deficientibus lecticariis cum descendisset, cursumque cepisset, laxato calceo restitit.* Idem Caligula cap. LVIII. *Ad primum tumultum lecticarii cum asseribus in auxilium accurrerunt.* Tacitus cum Galbæ Cæsaris necem describit: *Omnes*, ait, *diffugerant, præter unum centurionem, nomine Sempronium, qui nullo privatim bene-*

a *Leg.* 8. §. 2. *ff. de leg.* 3. *leg.* 65. *ff. de leg.* 2. b *Leg.* 13. *ff. de auro & arg. leg.* c *leg.* 49. *ff. de leg.* 3.

beneficio à Galba affectus, ſed honeſtati, majeſtatique imperatoriæ opem ferens, ſolus ſtetit ante lecticam: ſublataque voce centuriali, jubebat milites irruentes parcere Imperatori; & cum diu repugnaſſet, tandem corruit. Tunc Galba trepidatione lecticariorum projectus eſt ſella. Porro delicatioribus curæ erat, ut hi ſplendide amicti, & formoſi eſſent, veſtiti fere ut calones, & militariter pænulati. Seneca Epiſt. cx. *Hoc ipſi mihi dico, quotiens tale aliquid præſtrinxerit oculos meos, quotiens occurrit domus ſplendida, cohors culta ſervorum, formoſis impoſita calonibus.* Idem de Beneficiis lib. III. cap. XXVIII. *Quo tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? quo te penulati iſti, in militum, & quidem non vulgarem cultum ſubornati? quo, inquam, te iſti efferunt? ad oſtium alicujus oſtiarii, ad hortos alicujus ne ordinarium quidem habentis officium.* Et ſic divites Romani vehi ſolebant, quod Ter-

Tertullianus quoque in libro ad uxorem teſtatur. Lecticarii ſervi etiam qui lecticas faciunt. [a] Marcianus: *Si ex officio quis ad artificium tranſierit, quidam recte putant legatum extingui: quia officium artificio mutatur. Non idem è contrario cum lecticarius cocus poſtea factus eſt. Si vero unus ſervus plura artificia ſciat, & alii coci legati fuerint, alii textores, alii lecticarii, ei cedere ſervum dicendum eſt, cui legati ſunt, in quo artificio plerumque verſabatur.* Cicero pro Sexto Roſcio: *Mitto hasce artes vulgares, coquos, piſtores, lecticarios.* Inſcriptio vetus Romæ trans Tiberim ad D. Cæciliæ:

DIS. M. TI. CLAVDIO. AVG. LIB. TIGRANO. EX. CORPORE. LECTICARIORVM. CÆSARIS. VIX. ANNIS. LXXXV. M. LICINIVS. ATIMETVS. ET. SEXTIA. FELIX. BENEMERENTI. POSVERVNT.

Erant & lecticarii olim, qui effe-

rendis

a *Leg.* 65. *ſ.* 2. *ff. de leg.* 3.

rendis cadaveribus [a] deserviebant, qui & κοπιάται appellantur τὰς τῶν νεκρῶν κλίνας ἄγοντες. Lecticis enim, & Sandapilis mortuorum corpora efferebantur; at sandapila à quatuor tantum servis portata. Martialis lib. VIII. Epigram. LXXV:

Quatuor inscripti portabant vile cadaver,
Accipit infelix qualia mille rogus.

Et populus in sandapila efferebatur. Idem lib. VIII. Epigram. LXXV:

Permutatur onus, stipataque tollitur altè
Grandis in angusta sarcina sandapila.

Suetonius Domitiano, cap. XVII: *Cadaver ejus populari sandapila per vespillones exportatum.* Servi etiam testamento manumissi, qui *liberti Orcini*

a *Novell. Constitut.* 43.

Orcini dicti ſunt, certum & proprium quoddam ſandapilæ genus habebant. Martial. lib.x. Epigr. v.

Vocet beatos, clamitetque felices,
Orciniana qui feruntur in ſponda.

Lecticarios autem Catullus epigr. x. *ad lecticam homines* vocat, originem lecticarum referens ad Bithynos:

At certe tamen, inquit, quod illic
Natum dicitur eſſe, comparaſti
Ad lecticam homines.

Et Cicero lib. v. in Verrem: *Nam ut mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur.* Laxa vero lectica potentiorum fuit; minuta, & arcta tenuiorum: quarum uſum Domitianus Imperator *probroſis fœminis ademit*, ut Suetonius, cap. VIII. refert.

POLLINCTOR, ſervus, qui mortuorum corpora lavat, ungit, & curat. [a] Vlpianus: *Si libitinarius, quos*

C *Græci*

a *Leg. 5. ff. de Inſtitor Act.*

Græci νεκροθάπτας vocant, servum Pollinctorem habuerit, isque mortuum spoliaverit. Varro in Satyra: *Mutuum muli scabunt, sive περὶ ἀφορισμοῦ. Itaque plures dies inter medici discessum, & adventum pollinctoris interfuerunt.* Plautus Pœnulo:

Carthaginienses fratres duo fuerunt,
Eorum alter vivit, alter est mortuus:
Propterea apud vos dico confidentius,
Quia mihi pollinctor dixit, qui eum pollinxerat.

Et parasitus [a] Plautinus Demænetum uxoris minis auditis, metu esse exanimatum, & ferè mortuum significaturus, festive ait:

Ecquis currit pollinctorem accersere?

Martialis lib. x. epigr. cxvii.

Iam scrobe, jam lecto, jam pollinctore parato.

Cujus

a *Asinaria act. 5. sc. 2.*

Cujus moris meminit Arnobius libro primo adversus gentes: *Vnus fuit è nobis, qui redire in corpora jamdudum animas præcipiebat efflatas? prodire ab aggeribus conditos? & post diem funeris tectos pollinctorum velaminibus expediri?* Apuleius in Hermagora: *Pollinctor ejus funeri dum unctionem parat.* Ante unctionem corpora lavari ab amicis mos erat. Virg. VI. Æneid. CCXVIII.

Per calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis, & ungunt.

Hujus tamen muneris curam ad mulieres pertinuisse Muretus Variarum Lectionum lib. III. cap. XIX. docet hoc versu Ennii:

Tarquinii corpus bona fœmina lavit, & unxit.

Vnde Tertullianus in Apologetico, *mortuis parari silicernium, obbam, pol-*

linctorem ſcripſit: qua de re fuſius tractant doctiſſimi viri Joannes Meurſius, & Joannes Kirchmannus in libris De Funeribus Romanorum. Quæ autem ad pollincturam pertinebant, à Libitinariis in templo Libitinæ vendebantur.

CAPSARIOS ſervos Paulus nominat, qui mercede ſervanda in balneis veſtimenta ſuſcipiunt, quod capſis ea includant: *Adverſus*, inquit, *capſarios quoque qui mercede ſervanda in balneis veſtimenta ſuſcipiunt, judex eſt conſtitutus, ut ſi quid in ſervandis veſtimentis fraudulenter admiſerint, ipſe cognoſcat.* Hi ad fores ſtare ſolebant, id quod Epiphanius aperte indicat, dum Adamitarum mores peſſimos deſcribit; quos inter cætera etiam *nudis corporibus conventus habuiſſe in hypocauſtis* refert, *& ad fores adſtitiſſe ipſis quosdam capſariorum inſtar, qui eorum veſtimenta ſuſci-*

a *Leg.* 3. §. *ult. ff. de offic. præf. vigil.* b *In Panar. lib.* II.

susciperent, & custodirent. Ulpianus capsarios vocat, qui pueris euntibus in scholam libros portant: *Si collactaneus,* ait, *si educator, si pædagogus ipsius, si capsarius, id est qui portat libros.* De his Suetonius in Nerone, cap. XXXVI. *Constat quosdam cum pædagogis & capsariis uno prandio pariter necatos.* Juvenalis Satyr. X. CXVI.

Quisquis adhuc uno partam colit asse Minervam,
Quem sequitur custos angustæ vernula capsæ.

Erant insuper capsarii Romanis dicti, qui capsæ nummariæ apud argentarios, & numularios præpositi erant; & capsarii capsarum opifices; quibus aliquam vacationem munerum graviorum conditio tribuit; ut sunt mensores, optiones, valetudinarii medici, capsarii artifices, & qui fossam faciunt. Præterea hi & Arcarii ab arca nominabantur, qui non solum

a *Leg. ult. ff. de jure immunit.*

vestimenta ad balnea portabant, verum etiam reliqua omnia genera vestimentorum adservabant. [a] Scævola Arcarium servum dicere videtur, cui arcæ, in qua domini pecunia condita, procuratio commissa est, idem qui dispensator. *Stichus*, inquit, *arcarius probante domino, nomina fecit, & rationes à domino scriptas exhibet.*

SACCULARII, *qui vetitis, & magicis artibus ex alienis sacculis, aut subducunt pecuniam, aut subtrahunt,* quos [b] Ulpianus ait *plus quam fures puniendos.* nam *subducere* est elicere pecuniam ad se arte, vel qua alia ratione illicita; *subtrahere*, est manu auferre. Ejusmodi præstigias Synesius in epist. Euthalii cujusdam describit, quem & βάλλαντα, id est *Saccularium* vocat, qui cum in mulcta solvenda unum sacculum osten-

a *Leg.* 41. §. 17. *ff. de fideicom. libertat.*
b *Leg. saccularii ff. de extraord. criminib. & leg.* 1. §. 2. *de effractorib.*

oſtentaſſet, in quo aurei nummi erant, & alium huic ſimillimum occultaret, in quo ærei; numerata pecunia aurea, & ſuo reddita ſacculo, mox clam alterum pro altero ſubpoſuit, & tradidit.

VESTISPICI appellantur veſtium cuſtodes ſervi, quod frequenti diligentia veſtes inſpiciant, ut tradit Nonius. Plautus Trinummo: act. II. ſc. II.

——— ducitur familia tota,
Veſtiſpici, unctor, auri cuſtos,

Afranius Vopiſco:

Novi non inſcitulam ancillulam veſpere, & veſtiſpicam. Veſtiſpicam autem quam hic Afranius dicit, aliter Latini *à veſte* vocant; ut pueros *à potione*, *à ſupellectile*, *à pedibus*, *à rationibus.* Oſtendit lapis Romanus:

M. VLPIO. AVG. LIB. PHAEDIMO DIVI TRAIANI AVG. A. POTIONE. ITEM. A. LAGVNA. ET TRICLINARCH. LICTORI. PROXIMO. ET A COMMENT. BENEFICIORVM. VIXIT. ANN. XXVIII. ABSCESSIT. SELINVTE. PRI. IDVS. AVGVST. NIGRO. ET. APRONIANO. COS. RELIQVIAE. TREIECTAE. EIVS III. NONAS FEBR. EX PERMISSV. COLLEGII. PONTIFICVM. PIACVLO. FACTO. CATVLLINO. ET APRO COS. DVLCISSIMAE. MEMORIAE. EIVS. VALENS. AVG. LIB. PHEDIANVS. A VESTE. BEN. MER. FECIT.

Et in antiqua inſcriptione appellantur *Ad veſtem*, ut *Ad cyathos*, *Ad pedes*:

T. STATILIVS. MALCHIO. AD VESTEM.

ORNATRICES puellæ *quæ mulieribus comas exornabant*. de quibus [a] Vlpianus: *Item mancipia alia: puellæ fortaſſis queis ſibi comas mulieres exornant*. Et [b] Marcianus: *Ornatricibus legatis, Celſus ſcripſit, eas, quæ duos tantum menſes apud magiſtrum fuerunt, legato non cedere:*

a *Leg.* 49 *ff. de leg.* 3. b *Leg.* 65. *ff. de leg. lib.* 3.

cedere: alii & has cedere: ne necesse sit, nullam cedere: cum omnes adhuc discere possunt: & omne artificium incrementum recipit; quod magis obtinere debet: quia humanæ naturæ congruum est. Ovidius: *Tuta sit ornatrix.* Vetus inscriptio: CINERIBVS HAMILLAE ALBIONIAE QVINTAE ORNATRICI FESTVS M. SEPTIMI GALLI DISPEN. CONTVBERNALI B. M. F. ET SIBI. Acus autem, qua ornatrix utitur, *acus comatoria* Petronio, *Acus crinalis* Apuleio dicitur.

[a] TONSORES servi, *qui familiæ rusticæ causa parati sunt*, & TONSTRICES ancillæ in familia Romanorum resecandis crinibus, & unguibus. Valerius Maximus lib. III. c. II. *Egresso cubiculum Bruto cultellum tonsorium quasi unguium resecandorum causa poposcit; eoque velut forte elapso se vulneravit: clamore deinde*

a *Leg.* 12. §. 5. *ff. de instr. vel instrum. leg.*

ancillarum in cubiculum revocatus Brutus, objurgare eam cœpit, quod tonsoris præripuisset officium. [a] Vlpianus: *Tonsores, & fullones, & focariæ, non agri sunt instrumentum, sed instrumenti.* Plaut. Truculento:

> *Nam mihi dividia est tonstricem*
> *meam sic mulctatam male.*

Ibidem:

> *Ancillas duas tonstrices ducet; alteram tonstricem hujus, alteram ancillam suam.*

EXACTORES servi, qui pecunias dominorum exigebant, de quibus [b] Scævola: *Si qui minus solvendo fuerint debitores, quibus alii exactores erant applicati, nondum videatur conditioni satisfactum.* Et qui dominorum loco ædificiis reficiendis, rebusque omnibus interfuere; quorum mentionem faciunt vetustæ inscri-

a *Leg.* 12. §. 6. *ff de instr. vel instru. legat.*
b *Leg.* 41. §. 17. *ff. de fideicom. libertat.*

ſcriptiones, quarum altera Romæ; altera Veronæ reperta eſt:

Romæ:

D. M. S.

M. AVRELIVS. AVGG. N. N. LIB EPAPHRODITVS EXACTOR OPERVM DOM. N. N. CORVM ET LABERIA FELICI: FECERVNT SIBI. ET SVIS.

Veronæ:

BLANDVS C. AFINI ASCLAE SER. MVRRANVS. P. CLODI TVRPIONIS SER. AVCTVS M. FABRICI SER. CONVITIVM. REFECERVNT TECTVM. PARIETES. ALEVARVNT. VALVAS. LIMEN. DE SVA PECVNIA LARIBVS DANT. COSSO CORNELIO LENTVLO L: PISONE AVGVRE COSS.

EMISSARII ſervi, qui juvenibus amaſias, & equos generoſos perquirebant, quos Pædianus *conciliatores furtorum* vocat: itemque hi qui rapinas, & divitum bona quæ poterant proſcribi, [a] inveſtigabant. Horum meminit Cicero IV. Verr. *Petit Nævius Turpio quidam iſtius excur-*

a *Wolfangus Lazius lib. 12. cap. 5. Commentariorum. Reipub. Rom.*

curſor, & *emiſſarius*. Idem V. in Verrem: *Dubitaturum quemque exiſtimas, quin illis emiſſariis hæc tibi omnis pecunia quæſita ſit?* Et rurſus: *Magni ſua putabant intereſſe, publice potius quamvis magno emi, qui in aliquem iſtius emiſſarium incideret.* Et in Epiſt ad M. Marinum: *Hic ſimiolus animi cauſa, me, in quem inveheretur, delegerat: perſuaſeratque nonnullis invidis meis, ſe in me emiſſarium ſemper fore.* [a] Suetonius in Galba: *Quin etiam populo Romano depoſcente, ſupplicium Haloti, & Tigillini, ſolos ex omnibus Neronis emiſſariis vel maleſicentiſſimos. incolumes præſtitit.* Ammianus Marcellinus: *Per emiſſarios quosdam fallendi, perſtringendique gnarus Perſarum ſciſcitabatur conſilia.* Emiſſariorum etiam mentio in ſacris literis lib. I. Regum: *Ex emiſſariis qui circumſtabant eum.*

NOMENCULATORES. ſervi, qui nomina transeuntium, ſalutantiumve

a Cap. 15.

tiumve domino suggerebant; & unumquemque nominatim poterant vocare. De his Cicero pro Muræna, & libro IV. Epist. ad Atticum: *Ad urbem ita veni, ut nemo illius ordinis homo nomenculatori notus fuerit, qui mihi obviam non venerit.* Seneca libro II. Epist XIX. *Alioquin habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenculator digesserit.* Et lib. III. Epist. XXVII. *Nemo vetulus nomenculator, qui nomina non reddidit, sed accepit.* Suetonius Caligula: *Misit circum fora & basilicas nomenculatores, ad invitandos ad libidinem juvenes.* Quintilianus lib. VI. Institut. Orat. cap. IV. *Afer ingrato litigatori conspectum ejus vitanti in foro, per nomenculatorem missum ad eum: Amas me, inquit, quod te non vidi.* [a] Venuleius: *Potest tamen & impubes operas dare; veluti si nomenculator sit, vel histrio.* Et [b] Plinius. *Hoc profecere mancipiorum legiones, & in domo*

a *Leg. ult. ff. de liberali causa.* b *lib. 33. cap. 1.*

turba externa , ac ſervorum quoque cauſa nomenclator adhibendus. Nomenculatorum vero laus erat, quam plurimos noſſe; unde elegans extat Scipionis minoris apophthegma, cum Appius Claudius, qui Scipioni in ambienda cenſura competitor erat, jactaret ſe, quod ipſe citra nomenculatorem cives omnes nominatim citaret, cum Scipio propemodum noſſet neminem. *Vera narras,* inquit Scipio, *nam mihi ſtudio fuit, ut non noſſem multos, ſed ne cuiquam eſſem ignotus. Nomenculatorum laus eſt, quamplurimos noſſe. at egregii ducis eſt, ob egregia in rempublicam merita nulli civium ignotum eſſe.* Horum opera apud Romanos candidati in conſequendis ſuffragiis utebantur, qui nomina civium ſuggererent. Vnde Cato laudatur, quod per ſe ipſum ſine nomenculatore nominatim ſalutaret cives Romanos, & legem ſervaverit, quæ *candidato nomenculatores adeſſe* vetat. Adrianum

num etiam Cæſarem adeo ſingulari memoria præditum fuiſſe tradunt, ut nomina ſingulis ſuæ nomenclaturæ redderet, & nomenclatores ſæpe errantes emendaret. Nomenclatorum meminere [a] Vlpianus, [b] Venuleius, & antiqua inſcriptio Romæ: C. EGNATIVS C. L. EVRIPVS NOMENCVLATOR. & alia Tiburi apud S. Georgium:

D. M.

AVRELIAE PRIMITIVAE CONIVGI CARISSIMAE FECIT ZOSIMIANVS AVG. LIBERT. NOMENCLATOR A CENSIBVS SIBI SVISQVE LIBERTIS LIBERTABVSQ. EORVM.

H. M. H. N. S.

Plutarchus in Catone ὀνοματόλογον vocat, Cicero in Muræniana, *monitorem: Nam ſi nomine*, inquit, *appel-*

a *Leg.* 7. §. *dabitur. ff. de oper, lib.* b *leg. ult. in fin. ff. de liber. cauſa.*

pellari abs te cives tuos honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo, quam tibi. Si etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt. Qui & fartores dicti, *quod obviorum nomina,* ut Festus ait, *velut infarcirent petitorum auribus.*

HISTRIONES servi, artifices ludiones, qui personati in scenis fabulas agunt. Cicero lib. IV. Tusculan. *Aguntur ista praeclare, & ab oratore quidem melius (si modo est orator) quam ab ullo histrione.* Et [a] Vlpianus: *Nam hujus,* ait, *quoque est ministerium, si forte vel librarius, vel nomenculator, vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex.* A militia autem Romana legibus *servi, histriones,* & *capite censi* arcebantur.

SYMPHONIACI servi musicam tenentes, qui & in conviviis, & in classe adhibebantur, per quos cani remigibus *celeuma* solebat, de quibus

a *Leg. 7. §. ff. de oper. libert. & leg. ult. ff. de liberal. cau. leg. 15. §. 1. de usufruct. & quemad.*

bus [a] Vlpianus: *Si librarium rus mittat, & qualum, & calcem portare cogat, vel histrionem balneatorem faciat; vel de symphoniaco atriensem, vel de palæstra stercorandis latrinis præponat, abuti videbitur proprietate.* Cicero pro Milone: *Milo tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat.* Idem in Verrem: *Ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos ducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat.* Nam ut Pædianus tradit, *cani remigibus celeuma per symphoniacos servos solebat per assam vocem, id est ore prolatam, & per citharam; & ad hoc symphoniacos capi solere, ut in classe pugnantibus classicum canant.* Duris Samius auctor est in Alcibiadis navi ab exilio redeuntis Chrysogonum fuisse quendam modulatorem, qui tanta arte remigum manus dirigebat, ut cum illi remorum pulsum cum Chrysogoni cantu conjugerent, jucundam audientibus redderent harmoniam.

C AL-

a *Leg.* 15. §. 1. *ff. de usufr. & quemad.*

CALCVLATORES servi, qui per lapillos, aut lapillorum signa computabant, & expensa, & percepta in rationes referebant; quorum meminit [a] Vlpianus: *Nam hujus quoque est ministerium, si forte vel librarius, vel nomenculator, vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex.* [b] Idem: *Ludi quoque litterarii magistris, licet non sint professores, tamen usurpatum est, ut his quoque jus dicatur. Iam & librariis, & notariis, & calculatoribus, sive tabulariis.* [c] Modestinus: *Neque librarios, neque calculatores, quos vulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt Divorum constitutiones.* Martialis lib. x. Epigram. LXII.

Nec calculator, aut notarius velox,
Majore quisquam circulo coronetur.

Et D. Augustinus lib. II. contra Academ. *Quibus duobus repertis nata est*

a *Leg.* 7. *ff. de oper. libert.* b *Leg.* 1. *S.* 6. *ff. de extra. cogn.* c *Leg.* 15. *S.* 5. *ff. de excusat.*

est illa librariorum, & calculatorum professio velut quædam Grammaticæ infantia. Quos & *tabularios* appellatos fuisse testatur [a] Vlpianus. Antiqua inscriptio Veronæ:

V. F. P. CAECILIVS EMPIRODIVS VI. VIR. AVG. CALCULATOR IVSTINAE SALENAE VXORI ET SIBI.

* LIBRARII servi vel *à studiis*, vel *à bibliotheca* erant librorum scriptores; vel aliorum scriptorum notarii, qui notis quibusdam dictata scriberent. Cicero III. de Orat. *Neque librariorum notis; sed verborum, & sententiarum modo.* Et pro lege Agraria: *Aliquando tandem me designato, lex in publicum proponitur: concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii, descriptam legem ad me adferunt.* Idem lib. IV. Epi-

a *Leg.* I §. *ludi. ff. de extra. cogn.* * *Petrum Fabrum vide ad leg. si librarius, ff. de div. regul. jur. antiq.*

Epiſtol. ad Atticum: *Et jam velim mihi mittas de tuis librariolis duos.* Et Cicero filius libro XVI. Epiſtolar. *Peto à te, ut quam celerrime mihi librarius mittatur, maxime quidem Græcus. multum enim mihi eripitur operæ in exſcribendis hypomnematis.* Horatius in Arte Poëtica:

Vt ſcriptor ſi peccat, idem librarius usque,
Quamvis ſit monitus, venia caret. --

Plinius de inſigni memoria Julii Cæſaris libro VII. cap. XXV: *Epiſtolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut ſi nihil aliud ageret, ſeptenas.* [a] Vlpianus: *Nam ſi librarium rus mittat; & qualum, & calcem portare cogat: hiſtrionem, balneatorem faciat: vel de ſymphoniaco atrienſem: vel de palæſtra ſtercorandis latrinis præponat: abuti videbitur proprietate.* [b] Scævola: *Si librarius*

in

a *Leg.* 15. §. 1. *ff. de uſufr. & quemad.* b *Leg. ſi librarius* 102. *ff. de div. reg. Iur. l.* 7. §. 5. *ff. de oper. libert.*

in transcribendis stipulationis verbis errasset, nihil nocere, quo minus & reus, & fidejussor tenerentur. Et [a] Justinianus Imperator cum de veteri jure enucleando ita sanxit: *Ipse autem librarius, qui ea inscribere ausus fuerit, non solum criminali pœna (secundum quod dictum est) plectetur: sed etiam æstimationem in duplum domino reddet, si ipse dominus ignorans talem librum, vel comparaverit, vel confici curaverit.* Meminit librariorum & D. Hieronymus in epistola ad Lucinium, & ad Niciam, his verbis: *Nam & rudes illi Italiæ homines, quos Cascos Ennius appellat, qui sibi ritu ferino victum requirebant, ante chartæ & membranarum usum, aut in dedolatis è ligno codicillis, aut in corticibus arborum mutuo epistolarum alloquia missitabant.* Vnde & portatores earum *Tabellarios*, & *scriptores*, à libris arborum *Librarios* voca-

a *Leg. fin. §. antepenult.*

vocavere. Librarii inter castrensia officia dicti etiam, qui *rationes ad milites pertinentes in libros referebant*, ut Vegetius lib. II. cap. VII. refert; de quibus & [a] Paternus meminit. Itemque hi qui cujusque possessionem in tabulas publicas. Cicero II. in Rullum, de XV viris loquens, quos ille agris dividundis instituere conabatur: *Ornat eos apparitoribus, scribis, librariis, præconibus, architectis*. Alius igitur hic *scriba*, alius *librarius*. Librarii tamen nomen generalius est, quo promiscue etiam pro scriba Cicero utitur, ut *librarii manu epistolæ*. Hinc *librarius ad manum*, pro amanuensi, in veteri inscriptione.

NOTARII, qui acta & dictata in judicio, vel extra judicium notis, vel litteris excipiebant: Seneca lib. XIV. Epist. *Quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequi-*

a *Leg. ult ff. de jure immunit.*

sequitur. De quibus eleganter Basilius in Epistolis: οἱ λόγοι τὴν φύσιν ὑπόπτερον ἔχουσι διὰ τοῦτο σημείων χρῄζουσιν, ἵνα ἱπταμένων αὐτῶν λάβῃ τὸ τάχος ὁ γράφων. Notæ autem non sunt literæ, sed σημεῖα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξευρεθέντα: quorum inventionem alii Tullio Tyroni, alii Mæcenati tribuunt. quare literas à notis separat Manilius, cum ait:

——— Cui litera verbum est,
Quique notis linguam superet.

De his Martialis lib. XI. Epigr. LXII.

Nec calculator, aut notarius velox.

[a] Scævola: *Sejo auri libras tres, & Stichum notarium, quem peto manumittas.* [b] Paulus lib. II. Responsorum: *Lucius Titius miles notario suo testamentum scribendum notis dictavit, & antequam literis perscriberetur vita defunctus est.* Hujusmodi notis

a *Leg.* 41. §. *Sejo, ff. de fideicom. libert.* b *Leg.* 40. *ff. de testam militis.*

tis olim pleni erant jureconſultorum libri; ſed Juſtinianus in libris ſuis quicquam notis ſcribi vetuit: de quibus vide Cujacium libro XII. cap. XI. Obſervationum.

AMANVENSES ſervi, qui excipiunt, quorum opera in ſcribendo, perinde ac ſcribarum, utimur. De quibus Suetonius in Nerone: *Ne diſpenſatoribus quidem, aut amanuenſibus exceptis.* Tito, cap. III. *Cum amanuenſibus ſuis per luſum, jocumque certantem.* Hi & *A manu dicuntur.* Idem [a] Cæſare: *Philemonem, à manu ſervum, qui necem ſuam per venenum inimicis promiſerat, non gravius quam ſimplici morte puniit.* Auguſto, cap. LXVII: *Thallo à manu, quod pro epiſtola prodita denarios quingentos accepiſſet, crura effregit.* Alii fuiſſe videntur ſervi, quos *ad manum* vocabant, qui præſto paratique ſemper erant. nam *ad manum* Heſychius interpretatur, quæ ſunt *prompta, & parata:*

a *Cap. LXXIV.*

parata : & *ſervum ad manum*, ad multa utilem : μετὰ χεῖρα, ἕτοιμα, ἐυχερῆ. ἢ ὁ νῦν πρὸς χεῖρα, καὶ εἰς πολλὰ χρήσιμος οἰκέτης. Cicero lib. III. de Oratore: *Gracchus Licinius ſervum ſibi habuit ad manum.*

Erant & ab EPISTOLIS ſervi, & *à libellis*, & *ab ephemeride*, qui dies Nonarum, Idium, & Calendarum ex ephemeride ſuppeditabant, & à domino conceptas literas ſcribebant : de quibus meminere hæ vetuſtæ inſcriptiones, quæ Romæ extant:

BASSO AVG. LIB. PROX. AB EPISTOLIS GRAECIS PROC. TRACTVS CARTHAGINENSIS FABIA.Q.F. PRISCILLA MARITO PIISSIMO.

D. M.

M. AVRELIO AVG. LIBERTO A LIBELLIS. ADIVTORI FABIA AEGENIA CON. B. M. F.

TABELLARIVS ſervus literarum gerulus, ut Caſſiodorus ait. Hujus

meminit [a] Labeo: *Si miseris*, inquit, *ad me tabellarium tuum, & ego rescribendi causa literas tibi misero, simul atque tabellario tuo tradidero, tuæ fient.* Cicero ad Brutum: *Statim extrusi tabellarios, literasque ad Ciceronem, ut etiamsi in Italiam venisset, ad te rediret.* Idem ad Terentiam lib. XIV. Epist. *Nos quotidie tabellarios nostros expectamus.* Et D. Hieronymus ad Niciam: *Ante chartæ, & membranarum usum, aut in dedolatis è ligno codicillis, aut in corticibus arborum mutuo epistolarum alloquia missitabant. Unde & portatores earum Tabellarios, & scriptores, à libris arborum Librarios vocavere.* Tabellarius etiam pro eo accipitur, qui rationes conficit, & data acceptaque in tabulas refert. Sidonius ad Petrejum: *Sed & ille suscipiebat hunc granditer, habens eum consiliarium in judiciis, vicarium in Ecclesiis, procuratorem in negotiis, villicum in prædiis, tabellarium in tributis,*

[a] *Leg. 65. ff. de acquir. rer. dom.*

butis, in lectionibus comitem, in expositionibus interpretem, in itineribus contubernalem.

CALATORES ſervi à *calandis*, id eſt *convocandis* comitiis curiatis, & centuriatis dicebantur; qui in veteribus gloſſis non modo καλήτορες, ſed etiam δȣ̃λοι δημόσιοι, hoc eſt, *ſervi publici* appellantur; & libertini erant, ut ex Tacito perſpicuum: *Quippe late fuſum*, inquit, *id corpus; hinc plerumque tribus, decuria, miniſteria magiſtratibus, & ſacerdotibus, cohortes etiam in urbe conſcriptas.* Et his, utpote publicis populi Romani ſervis, teſtamenti pro parte bonorum dimidia faciundi jus fuiſſe, multæ, & reconditæ lectionis vir [a] Petrus Faber recte exiſtimat. Horum miniſterio Pontifices uſi, qui ſacrificaturi calatores ſuos præmittebant, qui populum monebant, ut Feriis publicis opere abſtinerent. Servius in Commentariis ad librum primum

 Geor-

a *Lib. 2. cap. 24. Semeſtr.*

Georgicorum: *Sunt enim aliqua*, inquit, *quæ ſi Feſtis diebus fiant, ferias polluant. Quapropter & Pontifices ſacrificaturi præmittere Calatores ſuos ſolent, ut, ſicubi viderent opifices aſſidentes, opus fieri prohibeant, ne pro negotio ſuo, & ipſorum oculos, & Deorum ceremonias contaminent: feriæ enim operæ deorum creditæ ſunt.* Suetonius in libro de illuſtrib. grammaticis: *Cornelius Epicadius*, inquit, *L. Cornelii Syllæ Dictatoris libertus calatorque ſacerdotio augurali, filioque ejus Fauſto, gratiſſimus fuit: quare nunquam non utriuſque ſe libertum edidit.*

Antiqua inſcriptio Romæ:

Q. CAECILIO FEROCI KALATORI SACERDOTI TITIALIVM. FLAVIALIVM. STVDIOSO ELOQVENTIAE. VIXIT. ANNIS. XV. MENSE. I. DIEBVS XXIIII. FILIO. OPTVMO. AC. REVERENTISSIMO. M. GAVIVS. CHARINVS.

AN-

ANTEAMBVLONES servi, qui honoris gratia in itinere solebant præcurrere dominos, & turbam submovere. Suetonius in Vespasiano: *Ea demum extudit magis convitio, quam precibus*; *vel auctoritate, dum eum identidem per contumeliam anteambulonem patris appellat.* Seneca Epistola LXXXVII: *O quam vellem Catoni nunc occurreres, & aliquem ex his trossulis in via divitibus cursores; & Numidas, & multum ante se pulveris agentem.* Vnde & Martialis hunc morem indicans, ait:

Sum comes ipse tuus, tumidique anteambulo regis.

Idem lib. x.

Anteambulones, & togatulos inter
Centum merebor plumbeos die toto.

Acron in lib. I. Epist. Horatii scribit, *servos quoqe officiosos in turba hunc, & illum in latus fodiendo, dicere solitos,* DATE LOCVM DOMINO MEO,

ut clarissimus jurisconsultus Barnabas Brissonius de formulis lib. VIII. observavit. Præterea moris fuit, ut sine ancillarum comitatu materfamilias aut matrona ordinis honestioris non prodiret in publicum. Itaque apud Plautum Murrhina Alcesimi uxor in ædes vicinas transitura ancillas subsequi sese jubet:

Sequimini comites in proximum hinc me.

Et D. Hieronymus in Epistola ad Furiam Romanam nobilem viduam sic ait: *Noli ad publicum subinde procedere, & spadonum exercitu præeunte viduarum circumferri libertate.* Et in alia epistola de institutione filiæ differens, quam pia mater Christo, & virginitati consecraverat: *Placeat ei*, inquit, *comes non compta, neque formosa, atque lascrva, quæ liquido gutture carmen dulce moduletur; sed gravis, pallens, sordidata, subtristis.* Et ad Demetriadem virginem:

ginem: *Graves fœminæ, & maximè viduæ, ac virgines tibi comites eligantur, quarum probata est conversatio, sermo moderatus, sancta verecundia.* Et paulo post: *Mores enim & studia dominarum plerumque ex ancillarum, & comitum moribus judicantur.* Et idcirco non levem injuriam eisdem fieri ab iis qui comites earum abducunt, auctor est [a] Vlpianus. Ad quem morem respexisse quoque visus est Plautus in [b] Amphitruone, ubi Alcumenam sic loquentem facit:

Valeas, tibi habeas res tuas, reddas meas:
Juben' ire mihi comites? IVP. *Sanan' es?* AL. *Si non jubes,*
Ibo egomet; comitem pudicitiam duxero.

Et in [c] Mostellaria alludit, cum apud eundem argutè sic loquitur Tranio:

a *Leg.* 15. §. 15 & 16. *ff. de Injur.* b *act* 3 *sc.* 2.
c *act.* 1. *sc.* 1.

——— *Sine modo adveniat ſenex,*
Sine modo venire ſalvom, quem abſentem comes.
TR. *Nec verſimile loquere, nec verum, frutex,*
Comeſſe quemquam ut quiſpiam abſentem poſſiet.

Erant autem ſervi filiorum familias plerumque & comites, & inſpectores vitæ totius, ac morum. Vnde Nævius in Triphalo:

Si unquam quicquam filium reſcivero
Argentum amoris cauſa ſumſe mutuum:
Extemplo illò te ducam, ubi non deſpuas.

Nam paterfamilias minatur gravem mulctam ſervo, ſi filius vel ipſius opera, vel alterius inſtinctu argentum mutuetur ab aliquo.

ADVERSITORES ſervi, quorum miniſterium eſt ire ad herum foris

foris cœnitantem, & eum domum reducere, ac comitari. Plautus Mostellaria:

Solus eo nunc advorſum hero ex plurimis ſervis.
Hanc rem die craſtini quom herus reſciverit,
Mane caſtigabit eos exuviis bubulis.

Idem Caſina Act. II. Sce. ult.

Idem me pridem, quom ei advorſum veneram,
Facere atrienſem voluerat ſub janua.

Idque præter Plautum teſtatur etiam Terentius in Adelph:

Neque ſervulorum quisquam adverſum ierat.

Vbi Donatus ait proprie locutum Terentium, dicendo, *adverſum*: nam inde *adverſitores* dici. Hos etiam ditiores habebant, ut ab iis moneren-

tur per vias de lapidibus, ad quos offendere possent. Quo respicit Apuleius Metamorph. libro II: *Sed cum primam plateam vadimus, vento repentino lumen, quo nitebamur, extinguitur; ut vix improvidæ noctis caligine liberati, digitis pedum detunsis ob lapides, hospitium defessi rediremus.*

ASSECLÆ dicti, quod omnibus jussis dominorum adsint, & præsto sint, ut Nonius ait, *qui sequuntur potentiores.* Cicero lib. II. de Divinatione: *Is quum ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, & assecla suo Pergameno nescio cui dedisset.* Idem Actione III. in Verrem: *Ostendit munus illud suum non esse, se cum suæ partes essent hospitum recipiendorum, tum ipsos tamen Prætores, & Consules, non Legatorum asseclas recipere solere.* Livius libro V: *Et eo devolvi rem, ut aut Patricii, aut Patriciorum asseclæ habendi Tribuni plebis sint.* De quibus & D. Hieronymus in quadam epistola ad Furiam Romanam

nam nobilem viduam ſic memenit: *Nec procurator calamiſtratus, nec formoſus collactaneus, nec candidulus, & rubicundus aſſecla adhæreat lateri tuo.* Aſſecla autem à comite diſtinguitur, quod comes is dicitur, *qui una iter facit*; aſſecla; *qui ſequitur potentiorem.* Ita ut comes comiti *ſecuritatem*; aſſecla vero *officii jus* præſtet ſuperiori.

CALONES ſervi militum caſtra ſequentes, qui clavas ligneas, & fuſtes gerebant. Feſtus lib. III. *Calones*, inquit, *militum ſervi dicti, quod ligneas clavas gerebant*; nam Græci ligna κάλα vocant, & *Calas*, teſte Servio, Latini vocarunt *fuſtes*, quos ſervi portabant, dum cum dominis in expeditione eſſent; inde Calones dicti. Nam conſuetudo erat militis Romani, ut ipſe ſibi arma portaret, & vallum; vallum autem dicebant *Calas*. Lucilius:

Scinde puer calam, ut caleas;

 id

id eſt frange fuſtem, & focum accende, ut calefias. De his Horatius:

Hunc perminxerunt calones. ———

Quidam tamen Calones à *calando* derivant, quod ad miniſterium advocarentur; alii à *calendis*, quod Calendarum die cibaria acciperent pro toto menſe; non recte. Hujusmodi ſervos & *Caculas* appellari Feſtus ex Plauto tradit, & in veteri Gloſſario ſcriptum: *Cacula*, δοῦλος στρατιώτου. Sicut autem calones militibus ligna, ita *Lixæ* exercitum ſequuti, quæſtus cauſſa, aquam, quam veteres *lixam* dixere, militibus ſubminiſtrabant. Antiqui etiam ſervos habebant, qui dominorum arma, & ſcutum gerebant, eos ſequentes, qui ARMIGERI dicebantur. De ſervo armigero Plautus Caſina:

Potius, quam illi ſervo nequam, armigero, nihili, atque improbo,
Quoi homini hodie peculi nummus non eſt plumbeus.

Eundem

Eundem ſervum paullo poſt Plautus *ſcutigerulum* appellat:

S. *Qui, malum, homini ſcutigerulo lubet dare.*

SALVTIGERVLI ſervi, qui juſſu dominæ hunc illum ſalutant, ſuntque nuntii, & renuntii; ſicut *Salutigeruli Dæmones* appellantur ab Apuleio in libro de Deo Socratis. De his [a] Plautus in Aulularia, ubi mores mulierum probe memorat:

M. *Nulla ergo dicat; Equidem dotem ad te attuli*
Majorem multo, quam tibi erat pecunia.
Enim mihi quidem æquom eſt, purpuram atque aurum dari
Ancillas, mulos, muliones, pediſequas,
Salutigerulos pueros, vehicula, quî vehar.

Iidem Plauto *damnigeruli* dicti, item

a *Act.* 3. *ſc.* 5.

gerrones, ac *bonorum exagogæ*, ut qui ad ſcortilla etiam inficetiſſima dominorum bona juſſi efferant: In [a] Truculento:

> G. *Ite hac ſimul mulieri, damnigeruli, foras, gerrones,*
> *Bonorum exagogæ.* ———

Sed & mulieres ſervos SANDALIGERVLOS habebant, qui earum ſandalia gererent, ut ex Plauto in [b] Trinummo perſpicuum:

> *Veſtiſpicæ, unctor, auri cuſtos, flabelligeræ, Sandaligerulæ.*

Erant autem Sandalia muliebria calceamenta, ut refert Pollux, elegantiſſima: interdum etiam aurea, ut ex Luciano, & Æliano conſtat.

CVRSORES ſervi; quibus non diſſimiles ſunt, quos adhuc noſtra ætas habet, qui Gallico vocabulo à miliaribus leucis, vulgo *Laquais* appel-

a *Actu.* 2. *ſc.* 7. *Act.* 2. *ſc.* 1.

pellantur. Horum meminit [a] Paulus: *Si alii, inquit, vernæ, alii Cursores legati sunt: siquidem & vernæ, & cursores sint, cursoribus cedent; semper enim species generi derogat.* Seneca Epist. CXXIII: *Omnes jam sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen Cursorum antecedat.* Suetonius in Nerone: *Inter moras prolatas à cursore, Phaëthontis codicillos præripuit.* Et cap. XXX. de itinere Neronis: *Nunquam carrucis minus mille fecisse iter traditur, soleis mularum argenteis, canusinatis mulionibus, armillata, & falerata cum Mazacum turba, & cursorum.* Vopiscus refert Aurelianum *cursores eo habitu quo ipse habebat, Senatoribus concessisse, id est, albatos.* Lampridius in Alexandro: *Cursorem nunquam nisi servum suum dicens, ingenuum currere nisi in sacro certamine non debere.* Apuleius Metamorph. lib. X: *Misitque protinus cur-*

a *Leg.* 99. §. 5. *ff. de legat.* 3.

curſorem, qui vianti marito domus expugnationem nuntiaret. Quo ſpectat etiam illud Plauti in Mercatore:

Genua hunc curſorem deſerunt.

Et Martialis III. Epigram. C.

Curſorem ſexta tibi Ruſe remiſimus hora.

Plinius refert *Alexandrum Magnum habuiſſe Philonidem curſorem, qui mille & ducenta ſtadia uno die confecit.* Iidem dicebantur *A pedibus.* Cicero ad Atticum lib. VIII. *Pollucem ſervum à pedibus meum Romam miſi.*

JUNCTOR ſervus, qui jungit mulas ad rhedam, vel carrucam qua vehitur paterfamilias; quem eſſe de urbano miniſterio conſtat; *& quem carrucam cum junctura legatam non ſequi* prodidit [a] Paulus III. Sentent. Cubicularios obſonatores, junctores, & generaliter miniſtratores.

Et

[a] Leg. 98. muliones. ff. de leg. 3.

Et [a] Alfenus: *Quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.*

Erant & LINTEONES servi, qui ut Servius docuit, lib. VII. Æneid. linteamina texebant in vestium usum, & hujusmodi lavabant. De his præter [b] Vlpianum meminit & Plautus in Aulularia: *Manulearii, aut myrothecarii, propolæ, linteones, calceolarii.* Julius Firmicus libro secundo Mathe. *Si Luna*, inquit, *in Veneris signis constituta feratur ad Martem, ista conjunctio faciet linteones, aut tabernarios, atque colorum tinctores.* Vegetius de re militari I. *Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones.*

TEXTORES servi, & textrices, quæ vestes, aut telam texunt. [c] Alfenus: *Textoribus omnibus, qui sui essent, cum*

a *Leg.* 203. *in fin. ff. de verbor signific.* b *Leg.* 5. *ff. de utrib. act.* c *Leg.* 61. *ff. leg.* 3. *l.* 203. *de verb. signific. l.* 1. *ff. de trib. act.*

cum moreretur, legatis: quæſitum eſt, an & is, quem poſtea ex his oſtiarium feciſſet, legato contineretur. reſpondit contineri; non enim ad aliud artificium, ſed ad alium uſum transductum eſſe. Cicero pro Plancio: *Si pro fabro, aut textore emimus.* Juvenalis Satyr. IX. verſ. XXVIII.

—— pingues aliquando lacernas
Munimenta togæ duri craſſique coloris,
Et male percuſſa textoris pectine Galli.

Tibullus lib. II. Eleg. I.

Atque aliqua aſſidue textrix operata Minervam,
Cantat. ——

FVLLO ſervus, qui purganda, poliendave veſtimenta accepit. [a] Vlpianus: *Itaque fullo qui curanda, polienda veſtimenta accepit, ſemper agit,*

præ-

a *Leg* 12. *ff. de furtis.*

præstare enim custodiam debet. si autem solvendo non est, ad dominum actio redit: nam qui non habet quod perdat, ejus periculo nihil est. [a] Idem: *Si fullo vestimenta polienda acceperit, eaque mures roserint, ex locato tenetur: quia debuit ab hac re cavere, & si pallium fullo permutaverit, & alii alterius dederit; ex locato actione tenebitur, etiamsi ignarus fecerit:* Et [b] idem lib. xx. ad Sabinum: *Hæc enim quæ rusticorum causa parantur lanificæ, & lanæ, & tonsores, & fullones, & focariæ, non agri sunt instrumentum, sed instrumenti.* [c] Et lib. XXXII. ad Edictum: *Si fullo vestimenta lavanda conduxerit, deinde amissis eis, domino pretium, ex locato conventus, præstiterit.* Lavantur autem vestimenta à fullonibus creta, sed quo modo, quove ordine, præscribit lex Metella de fullonibus dicta;

a *Leg. 13 § 6. ff. locati.* b *Leg. 12. §. 6. ff. de instr. vel instrum. leg.* c *Leg. 2. ff. de condict. sine causa.*

dicta; & Plinius lib.xxxv. cap.xvii. Natural. Hist. memorat: adeo hæc res majoribus curæ fuit. Huc Titinius alludit, cum ait: *Terra hæc nova est, quasi tu solitus pedibus argutarier, dum compescis cretam, & vestimenta eluis.* Plautus Aulularia:

Stat fullo, phrygio, aurifex, lanarius.

Erant & fullonum officinæ, quas vulgo *fullonicas* appellabant. [a] Vlpianus: *Quod autem dicit, meritoria non facturum, ita accipe, quæ vulgó diversoria, vel fullonicas appellant.* [b] Idem: *Apud Trebatium relatum est, eum, in cujus fundo aqua oritur, fullonicas circa fontem instituisse, & ex his aquam vicini in fundum vici immitere cœpisse: ait ergo non teneri eum aquæ pluviæ arcendæ actione.*

SARCINATOR servus, qui sarcienda vestimenta, accepit, cujus memi-

a *Leg.* 13. §. *fin. ff. de usufr.* b *Leg.* 3. *ff. de aqua pluvia arcenda.*

meminit [a] Paulus II. Sententiarum: *Fullo, & sarcinator*, inquit, *qui polienda, vel sarcienda vestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse videtur: quia non in eam causam ab eo videntur accepta.* [b] Vlpianus lib. XXIX. ad Edictum: *Licet mercis appellatio angustior sit, ut neque ad servos fullones, vel sarcinatores, vel textores, vel venalitiarios pertineat.* Lucilius: *Sarcinatorem esse summum, suere centonem optime.* Hinc *sarcinatrix*, mulier quæ vestes suit, & reficit.

T O P I A R I I inter prædiorum rusticorum servos censentur, qui arbusculas, virgultaque ductilia facili flexu in varias formas & figuras solerti ingenio exprimunt, & concinnant. Vnde [c] Vlpianus ait: *topiarium ornandi fundi magis quam colendi paratum esse.* Hos Julius Firmicus

a *Leg. 82. ff. de furtis.* b *Leg. 1. ff. de tribut. act.*
c *Leg. 60. §. ult. ff. de leg. 3. leg. 12. § 42. & leg. 17. in fin. ff. de instr. vel instrum. leg.*

cus lib. VII. Mathe. cap. X. eleganter ſic deſignat: *Vel qui,* ait, *buxeas arbores tondens in belluas fingat, aut virides porticus in circulum flexis vitibus faciat:* Et Plinius lib. III. ad Calviſium: *Sunt qui hedera geſtationes conveſtiunt, formas ex plantis, fruticibus, arboribus faciunt, variasque ex his ſubtiliter compoſitis, & plicatis figuras exprimunt, & reddunt.* Moris autem fuit ex buxo, myrto, roſis, hedera, & lauro deorum ſimulacra, ſeu fabularum explicationes, & varias hominum effigies, naviumque formas, aut turrium, ædium, vel cubiculorum ſpecies, in hortis per hujusmodi operarios fieri; qui *topiarii* ἀπὸ τῶν τόπων, id eſt, *à locis* quæ in his varia conſtituuntur, quæ & *topia* nuncupantur. Vitruvius lib. VII. Architecturæ: *Habentem Deorum ſimulachra, ſeu fabularum diſpoſitas explicationes, non minus Trojanas pugnas, ſeu Vlyſſis errationes per topia, cæteraque quæ ſunt eorum ſimilibus rationi-*

tionibus ab rerum natura procreata. Quidam inde Topiarii appellationem deductam existimant, quod plantæ funium modo flexibiles, in quaslibet formas & figuras redigantur, & ducantur. Græci enim funes in navibus τοπεῖα, καὶ τοπήια appellant. De his Cicero ad Q. fratrem: *Topiarium laudavi, ita omnia convestivit hedera.* Et Plinius lib. xv. cap. xxix: Nat. Hist. *Stativa myrti genera topiarii faciunt.* Idem Epistola xxxvi. *Inest huic computationi sumtus supellectilis, sumptus atriensium topiariorum.* Hinc *topiarium opus*, & *ars ipsa topiaria* dicitur. Cicero ad Q. Fratrem lib. iii. Epistol. *Vt denique illi palliati topiariam facere videantur.* Et Plinius: *Accedit in topiario opere lauri genus, quæ taxa dicitur, ramos spargit à radice topiarii, ac coronarii operis.*

VIRIDARIOS nuncupat servos Vlpianus curæ viridiorum præpositos. Sunt autem Viridia horti, seu

ſeu loca virentibus herbis, graminibusque, & arbuſtis conſita; & voluptatis cauſa comparata, quæ *Viridaria* etiam appellantur. Suetonius in Tiberio; cap. LX. *Militem prætorianum ob ſurreptum è viridario pavonem capite punivit.* Lampridius in Heliogabalo, & Vegetius lib. IV. cap. VII. Viridiorum etiam mentio apud Vitruvium libro quinto, cap. IX. & libro VI. cap. VI. & Senecam Epiſt. XV. lib. I.

PASTORES ſervi, qui curam habent paſcendi; de quibus Vlpianus: *Quibusdam in regionibus accedunt inſtrumento, ſi villa cultior eſt, atrienſes, ſcoparii. Si etiam viridaria ſint, topiarii, ſi fundus ſaltus, paſtionesque habeat, greges pecorum, paſtores, ſaltuarii.* Virg. III. Georg.

—— deſertaque regna
Paſtorum, & longe ſaltus, lateque
vacantes.

Pa-

a *Leg. 8. §. 1. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg. Leg. 12. ff. de ſervit urb. l. 7. in fin. ff. de verb. ſign.*
b *Leg. 8. §. fin. de inſtr. vel inſtrum.*

Juvenalis Sat. II. CLI.

Pastoris duri est hic filius, ille bubulci.

Iidem *Ad baculum servi* dicebantur; nam baculus, qui *Pedum* vocatur, pastoris argumentum est. Propertius lib. IV. Elegia II.

Pastorem ad baculum possum curare.

Erant & pastores anserum, de quibus [a] Paulus III. Sententiarum: *Avibus*, inquit, *legatis, anseres, phasiani, & gallinæ & aviaria debebuntur. Phasianarii autem, & pastores anserum non continentur, nisi id testator expressit.*

OPILIO quasi ovilio, custos ovium, qui ovium gregem servat, & pascit. Plautus Asinaria: *Etiam opilio, qui pascit alienas oves, aliquam habet peculiarem, qua spem soletur suam* Virgilius x. Eclog. XIX.

Venit & upilio, tardi venere bubulci.

E [a] Al-

a *Leg. 66. ff. de leg. 3.*

[a] Alfenus tradit *prædiis legatis, & quæ eorum prædiorum colendorum causa empta, parataque essent, asinum machinarium legatum videri, item oves, quæ stercorandi fundi causa pararentur: item upilionem, si ejus generis oves curaret.*

[b] MVLIONES servi, qui mulos clitellarios sive quadrigarios ducunt, de urbano ministerio sunt; nisi propter opus rusticum testator eos destinatos habeat. De his [c] Vlpianus: *Item ostiarium, mulionemque instrumenti esse constat.* Et [d] Alfenus: *Servis & ancillis urbanis legatis agasonem, mulionem legato non contineri respondi.* Juvenalis Sat. III:

> *Nam mihi commota jam dudum*
> *mulio virga.*

Et qui cursui veloci deserviebant, & mutationibus deputati, muliones publici

a *Leg.* 60. §. 3. *ff. de leg.* 3. b *Leg.* 99. §. 2. *ff. de leg.* 3. c *Leg.* 12. §. 9. *De instr. vel instrum.* d *Leg.* 60. §. 1. *ff. de leg.* 3.

blici dicebantur : quos [a] Arcadius, & Honorius Impp. mutari, vel ſubtrahi à quoquam, vel à judicibus liberari, pœna propoſita vetant: liberatos vero retrahi conſtitutione ſua præcipiunt.

AGASO ſervus, equorum, vel aſinorum ductor. Livius: *Acceptos ab agaſonibus equos, quum rex aſcenſurus erat, admonebant.* Plinius lib. XXXV. cap. II. *Pinxit & in una tabula, quaque maxime inclaruit, agaſonem cum equo.* Feſtus: *Agaſones equos agentes*, id eſt, *bene minitantes.* Hujus meminit [b] Alfenus: *Servis,* inquit, *& ancillis urbanis legatis, agaſonem, mulionem legato non contineri reſpondi. eos enim ſolos in eo numero haberi, quos paterfamilias circum ſe ipſe ſui cultus cauſa haberet.*

[c] SALTUARII ſervi, ſaltuum cuſtodes vocantur, qui [d] *tuendi, cuſto-*

a *lib.* 8. *C. Theod.* b *Leg.* 60 *§* 1. *ff. de leg.* 3. c *Leg.* 6. *§. ult. ff. de legat.* 3. *leg.* 8. 12. 15. *ff. de inſtruct. vel inſtr. legat.* d *leg.* 60. §. *fin. ff. de leg.* 3

ſtodiendique fundi magis quam colendi cauſa parati ſunt. Nam deſiderant tam villæ, quam agri cuſtodiam: illæ, ne quid vicini aut agri aut fructuum occupent; hi, ne quid cæterarum rerum quæ in villa continentur. Vnde *dominus proprietatis etiam invito uſufructuario, vel uſuario fundum, vel ædes per ſaltuarium, vel inſularium cuſtodire* [a] *poteſt. intereſt enim fines prædii tueri.* Saltus autem *alii* [b] *æſtivi, alii hyberni* erant. Æſtivos definit Vlpianus, *quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem æſtate utimur.*

VENATORES ſervi, qui feras perſequuntur, [c] Vlpianus: *Si in agro venationes ſint: puto, venatores quoque & veſtigatores, & canes, & cætera, quæ ad venationem ſunt neceſſaria, inſtrumento contineri.* Cicero II. Tuſcul. *Pernoctant venatores in nive.*

Hora-

a *Leg.* 16 § 1. *ff. de uſu & habitat.* b *leg.* 3. §. 11. *ff. de acquirend. poſ. leg.* 67. *ff. de leg.* 3. c *leg.* 12. §. 12. *ff. de inſtrum. leg.*

Horatius lib. I. Carm. Ode. I.

Manet sub Iove frigido venator.

[a] *Venatores* autem, *& aucupes utrum in urbanis, an in rusticis contineantur, potest dubitari. sed dicendum est, ubi paterfamilias moraretur, & hos alebat, ibi eos numerari.*

AVCVPES servi, qui aves capiunt. De his [b] Vlpianus: *Et si ab aucupio reditus sint: aucupes, & plagæ, & hujus rei instrumentum, agri instrumento continebitur.* Plautus Asinaria: *Auceps quando concinnavit aream, effundit cibum, aves assuescunt.* Columella lib. VIII. cap. X. *Qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores sunt captivorum.* Vegetius de re militari I. *Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones.*

Erant & PISCATORES servi, qui piscantur. Horum meminit [c] Scævola: *Prædia*, inquit, *maritima cum servis,*

a *Leg.* 99. § 1. *ff. de leg.* 3. b *Leg.* 12. § 13. *ff. instr. vel instrum. leg.* c *Leg.* 27. *ff. de instr. vel instrum. leg.*

servis; qui ibi erunt, & omni instrumento, & fructibus, qui ibi erunt, & reliquis colonorum, nutritori suo legavit. quæsitum est, an servi piscatores qui solebant in ministerio testatoris esse, & ubicumque eum sequi, & urbicis rationibus expungebantur, nec mortis testatoris tempore in prædiis legatis deprehensi fuerint, legati esse videantur. Et [a] Marcianus: *Cubicularios autem, vel obsonatores, vel eos qui piscatoribus præpositi sunt, non videri negotiationis appellatione contineri.* Cicero III. Officiorum: *Piscatores ad se convocat.* Terentius in Eunucho:

Coqui, fartores, piscatores, aucupes.

Ovidius XIV. Metamorph.

Miles erat gladio, piscator arundine sumpta.

VESTIGATORES, venatores, à vestigiis ferarum dicti, ut Varro

a *Leg. 65. ff. de leg. 3.*

ro libro quarto de lingua Latina auctor est [a] Vlpianus lib. xx. ad Sabinum: *Vestigatores, & canes, & cætera, quæ ad venationem sunt necessaria, instrumento contineri.* Columella lib. IX. cap. VIII: *Nam statim sono territum, vel in frutice, vel in editiore sylvæ fronde considet, vel à vestigatore præparato vase reconditum.*

DIÆTARII servi, in diæta servientes. [b] Vlpianus: *Ostiarii autem, vel topiarii, diætarii, aquarii domui tantum deservientes continebuntur.* Diæta cœnaculum erat, in quo æstate cœnatur ad umbram; hyeme ad solem; quod & Cœnatio dicitur, sive Cœnatiuncula. Sidonius Apoll. lib. XI. epist. XI. *Ex triclinio in diætam, sive cœnatiunculam transitus.* [c] Plinius: *Hic turris erigitur, sub qua diætæ duæ, totidemque in ipsa: præterea cœnatio, quæ latissimum mare, longissimum littus, amœnissimas villas*

 pro-

a *Leg. 12. §. 12. ff. de instr. vel instrum. legat.*
b *Leg. 12. § idem respondit. ff. de instr. vel instrum.*
c *lib. 2. epist. 17.*

prospicit. Diætis autem varia nomina à veteribus imponi solebant. Suetonius in Claudio: *In diætam, cui nomen est* Hermeum, *recesserat.* Alexander Imperator, ut Lampridius refert, *in palatio diætas struxit nomine* Mammeas, *quas*, ait, *imperitum vulgus hodie* ad mammam *vocat.* Lucullus diætam habuit *Apollinis* cognomento celebratam, ut Plutarchus tradit, ubi summo impendio parabantur convivia. Inde illa ejus vox cantatissima, *Cœnatur in Apolline.* Alexandriæ *regiam diætam* ab Antonio structam prodidit Strabo, quam *Timonion* nuncuparit, *quod Timoniam vitam, solitariamque foret acturus post Actiacam calamitatem.* In his diætis qui ministrabant, *diætarii* vocabantur. Diætarii etiam dicti, qui in navibus custodiæ causa præponuntur, quemadmodum idem Vlpianus refert: *Et sunt quidam in navibus, qui custodiæ gratia navibus præponuntur,*

a *Leg.* 1. §. *& sunt quidam, ff. naut. caupon. &c.*

nuntur, ut ναοφύλακες, & diætarii. quamvis sint & ea appellatione fures, qui in aliena cœnacula furandi gratia se dirigebant, de quibus [a] Vlpianus: *Qui diætarii*, inquit, *appellantur, hoc est, qui in aliena cœnacula se dirigunt furandi animo*; quos idem Vlpianus scribit *plus quam fures esse* [b] *puniendos: Simili modo & diætarii, & saccularii puniuntur.* Itaque aut ad tempus relegandos, aut in opus publicum dandos, aut fustibus cædendos.

AQVARII, qui aquam in ædes portabant, qua plurima egent ad balneum, ædesque purgandas mulieres. Hinc apud Plautum in Penulo meretricula dicit: *Aggerundaque aqua sunt viri duo defessi.* M. Cælius in Epist. ad Ciceronem: *Sed dici non potest, quomodo hic omnia jaceant; nisi ego cum tabernariis, & aquariis pugnarem, veternus civitatem*

E 5 *occu-*

a *Leg. saccularii. ff. de extraord. crimin.* b *Leg. 1. ff. de effractor.*

occupasset. [a] Vlpianus de fundo instructo: *Ostiarii autem, vel topiarii, diætarii, aquarii, domui tantum deservientes continebuntur.* Et Firmicus libro IV. Mathe. cap. VI. *His & pro amorum internunciis uti solebant.* Festus: *Aquarii sunt impudicarum mulierum sordidi asseclæ.* Juvenalis Sat. VI. vers. CCCXXXI.

--- Veniet conductus aquarius. ---

Septimius Florens: *Primi erunt lenones, perductores, aquarioli, tum sicarii, venenarii, magi.* Aquarioli autem per diminutionem ad contemptum omnium vilissimi dicuntur. Lampridius in Commodo: *Aquam gessit, ut lenonum ministeriis probrosis natum magis, quam ei loco crederes, ad quem fortuna pervexit.* Aquarii à [b] Jurisconsultis, & Frontino in libro De aquæductibus etiam *aquarum custodes* appellantur, quos Græci ὑδροφύλακες nominant. Præterea lautio-

a *Leg.* 12. §. *idem respondit ff. de instr. vel instrum.*
b *Leg. penult. Cod. de aquaduct.*

tiores Romani habebant *ſervos ad pedes*, *obſonatores*, *pocillatores*, *miniſtratores*, *ſtructores*, *vocatores*, *piſtores*, & *cocos*.

AD PEDES ſervi diſcumbentibus cœnandi cauſa retro ad pedes ſtare conſueverant, qui dominorum juſſa exciperent: quorum miniſterium, & diſcumbendi ritus ex veteri pictura in opus Fuggerorum Antiquitatis relata, apparet. Hinc etiam perſpicuum, quod in Euangelio S. Lucæ ſcriptum eſt Magdalenam, cum in domo Phariſæi cœnante domino ingreſſa eſſet, *retro ad pedes ejus ſtetiſſe*. Neque enim majorem animi ſummiſſionem ſignificare poterat, quam cum nobiliſſima mulier eum ſibi locum delegit, qui ſervis erat attributus: *Stans retro*, ait S. Lucas, *ad pedes ejus, lacrimis cœpit rigare pedes ejus.* Seneca lib. III. de Beneficiis: *Servus, qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat, quæ inter cœnam ebrius dixiſſet.* Sed &

[a] idem de Calvisio Sabino homine sane divite, qui memoria prope nulla fuit, sic loquitur : *Magna summa servos emit : unum, qui Homerum teneret : alterum, qui Hesiodum : novem præterea Lyricis singulos assignavit. Postquam vero hæc illi familia comparata est, cœpit convivas vexare. habebat ad pedes hos, à quibus subinde cum peteret versus, quos referret, sæpe in medio versu excidebat.* Idem quoque libro secundo Epistolarum Epist. CLXXVIII. Marcellinum admonuit *non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus dividuntur : sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent.* Et Suetonius in Galba, cap. XXII. *Inter cœnam vero usque adeo abundantem, ut congestas super manus reliquias circumferri juberet, spargique ad pedes stantibus.* Martialis lib. XII. Epigram. LXXXVII.

Bis

a *Epist.* 27.

Bis Cotta ſoleas perdidiſſe ſe queſtus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam.

Et lib. VII. Epigr. XX.

Mixto lagenam replet ad pedes vino.

Idem quoque libro tertio Epigram. ad hos feſtive ſic alludit:

Omnia cum retro pueris obſonia tradas,
Cur non menſa tibi ponitur à pedibus?

ANALECTÆ ſervi dicebantur, qui reliquias cœnæ, aut ea quæ ceciderant de menſa colligere ſolebant. Servi autem *ad pluteum* diſtincti ſtabant, quorum alii *pocillatores* erant, alii *ſtructores*, alii *qui ſputa ex pavimentis detergebant*, alii *qui murmur compeſcebant*. Huc [a] Martialis alludit:

An magis aſtuti deraſa eſt ungue miniſtri
Bractea, de fulcro (quod reor eſſe) tuo.

a *Lib. 8. Epigr. 32.*

POCILLATORES servi, pincernæ qui ministrant, pocula mensæ ingerentes. Vnde Ganymedes qui à diis raptus fertur, ut Jovi pocula ministraret, pocillator appellatus est. Hinc Ausonius:

Stat Iovis ad cyathum, generat
quem Dardanius Tros.

Seneca Epist. XLVII. *Alius vini minister in muliebrem modum ornatus cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur. Iamque militari habitu glaber, destrictis pilis, aut penitus evulsis, tota nocte pervigilat: quam inter ebrietatem domini, & libidinem dividit.* Iidem *Ad cyathos* dicti. Suetonius in Cæsare: *Sed C. Memmius etiam ad cyathum & vinum Nicodemi stetisse objecit.* Juvenalis Sat. XIII.

Nec puer Iliacus, formosa nec
Herculis uxor
Ad cyathos.

Pro-

Propertius lib. IV. eleg. IX. *Lygdamus ad cyathos.* Ad hos Plautus in Menæchmis respexit:

Non scis quis ego sim? qui tibi sæpissime
Cyatisso apud nos, quando potas.

Convivæ autem pincernæ identidem dicebant, πίνειν κίρνα, id est *misce*, vel *tempera vinum, ut bibam*, ut [a] Budæus tradit. Præterea moris erat, cum surgerent à mensa, ut pincernæ vini reliquias darent, quemadmodum Athenæus libro extremo docet: Ἔθος δ᾽ ἦν ἀναστᾶσι τοῦ δείπνου, καὶ σπείσασι, τὸ λοιπὸν τοῦ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν διδόναι. id est, *Mos erat ut cum surgerent à mensa, cumque bibissent, vini reliquum puero illi darent, qui bibere ministrasset.* Honestum vero id olim ministerium fuisse idem Athenæus lib. X. Dipnosophist. auctor est, qui non solum apud Græcos, sed & Romanos morem fuisse scribit, *ut nobilissimi juvenes in convi-*

viis,

a *Lib. 5. de Asse & partibus ejus.*

viis, & *ſacris publicis id munus obirent*. Apud Perſas quoque pocillatorum munus honorificum fuiſſe Herodotus libro tertio teſtatur; cum ait *filium Præxaſpis fuiſſe Cambyſis pincernam*, & addit τιμὴ δὲ ταύτη οὐ σμικρή. Et regii pincernæ Neemiæ, qui Xerxi miniſtrabat, meminit Joſephus libro ſecundo Antiquitat. Judaic. cap. v. Regii autem pocillatores ea in re magnam curam, & diligentiam adhibebant, ut aptiſſime, decentiſſimeque vinum funderent, ac Regibus propinarent: Phialam tribus ſummis digitis ita offerentes, ut facillime prehendi poſſet. Quod Xenophon lib. I. παιδ. κυρ. ſic refert: Οἱ δὲ τῶν βασιλέων τούτων οἰνοχόοι κομψῶς τε οἰνοχέουσι καὶ καθαρῶς ἐγχέουσι, καὶ διδοῦσι τοῖς τρισὶ δακτύλοις ὀχοῦντες τὴν φιάλην, καὶ προσφέρουσιν ὡς ἂν ἐνδοῖεν τὸ ἔκπομα ἐκληπλότατα τῷ μέλλοντι πίνειν.

PRÆGVSTATOR ſervus, qui cibos, potumque principis præguſtat. ex miniſtris enim qui epulas

infe-

inferebant, quidam prægustatorum munere fungebantur. Tacitus: *Is inferre epulas, & guſtum explorare ſolebat.* Idem libro XIII. Hiſtor. Auguſt. *Mos habebatur principum cum cæteris idem ætatis nobilibus ſedentes veſci in aſpectu propinquorum propria, & parciore menſa. Illic epulante Britannico, quia cibus, potusque ejus delectus ex miniſtri guſtu explorabatur, ne omitteretur inſtitutum, aut utriusque morte proderetur ſcelus, talis dolus repertus eſt.* Et quia vita Regum & principum multis inſidiis erat expoſita, ne venena eis infunderentur, calicem labris non ante admovebant, quam pocillatores potum guſtu exploraſſent. Eaque de cauſa, poſt phialam porrectam qui Regi à poculis erant, cyatho ex ea hauſtum vinum in ſiniſtram manum fundentes abſorbebant. Quem ritum Xenophon lib. I. παιδ. κυρ. ita narrat: Οἱ γὰρ τῶν βασιλέων οἰνοχόοι ἐπειδὰν

ἐνδιδῶσι τὴν φιάλην, ἀρύσαντες ἀπ' αὐτοῦ τῷ κυάθῳ, εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐγχεάμενοι καταῤῥοφοῦσιν, οὗ δὴ εἰ φάρμακα ἐγχέοιεν, μὴ λυσιτελεῖν αὐτοῖς. Juſtinus lib. XI. refert *Antipatri etiam filios Philippum & Iollam prægustare, & temperare Alexandri potum ſolitos.* Eandem quoque in cibis cautionem adhibuiſſe Reges, & cum ſibi à venenis timerent, non niſi prægustatos cibos cœpiſſe, Xenophon in Hierone, & Athenæus lib. III. memorant. Primos vero Perſas inſtituiſſe, miniſtrorum guſtu cibos explorari, Suidas tradit his verbis: Ἐδέατρος τὸ μετὰ ὄνομα Ἑλληνικὸν, ἡ δὲ χρεία Περσικὴ ἦν, ὃς προγευστὴς τὸ πρῶτον, καὶ προήσθιεν, τοῦ βασιλέως εἰς ἀσφάλειαν. Hujus meminit Suetonius in Claudio c. XLIV. de *Haloto ſpadone, prægustatore Auguſti*; & vetuſta inſcriptio, quæ Romæ in monte Viminali in quadam vinea eruta eſt:

VOTVM SYLVANO SOLVIT LIBENS MERITO T. F. DIADVMENVS LVRVESIANVS PRAEGVSTATOR AVGVSTI.

OBSONATORES ſervi obſoniis

niis comparandis præerant, quorum officium erat coëmere, quæ usus domesticus expostulabat. est autem Obsonium, *quicquid præter panem, & vinum mensæ infertur*: sed cum multa & varia obsonia sint, *piscis* tamen, teste [a] Plutarcho, obtinuit, ut vel *solus*, *vel præcipue obsonium appellaretur.* Terentius: *Convertam me domum cum obsonio.* De his Seneca Epist. XLVII. ad Lucilium: *Addo obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est, qui sciunt, cujus rei illum sapor excitet.* Et illud [b] Martialis in disticho cujus lemma est, *Obsonator*:

Dic quotus es, quanti cupias cœnare, nec unum
Addideris verbum, cœna parata tibi est.

Plautus in Milite:

Vel primarium parasitum, atque obsonatorem optimum.

[a] Mar-

a 4 *Sympos. Problem.* 4. b *Lib.* 14. 215.

[a] Marcianus: *Cubicularios autem, vel obſonatores, vel eos qui piſcatoribus præpoſiti ſunt, non videri negotiationis appellatione contineri.* Athenæus refert, *quod domino convivii, ſimul ac decubuiſſet, ſchedula offerri ſolet, quæ obſonia omnia ordine deſcripta haberet, ut ſciri poſſet, quid primo, & quid poſtremo miſſurus eſſet coquus.*

STRUCTORES ſervi dicuntur, qui inſtruendæ menſæ, ciborumque perite apponendorum curam habent. [b] Plautus Menæchmis:

Cereales cœnas dat, ita menſas extruit,
Tantas ſtruices concinnat patinarias.

Seneca lib. De vita beata cap. XVII. Quare ars eſt apud te, miniſtrare? nec temere, & ut libet collocatur argentum, ſed perite ſtruitur, & eſt aliquis ſcindendi obſonii magiſter. Juvenalis Sat. V.

Structo-

a *Leg.* 65. *ff. de leg.* 3. b *act* 1. *ſc.* 1.

Structorem interea, ne qua indignatio desit,
Saltantem spectas.

Petronius: proprium convenientemque materiæ structor imposuerat cibum. Athenæus l. IV. Dipnosophist. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναι φησὶ τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ἀπὸ ῥωμαίων καλούμενον στρούκτορα. Id est: *Iuba rex eundem censet esse mensæ curatorem, quem Romani structorem, appellant.* Item ii qui decoro manuum gestu cibos discerpunt. Mart. lib. x.

Et quæ non egeant ferro structoris ofellæ.

Qui vero cibum scindentes, carpentesque præministrabant, Carptores dicti. Juvenalis:

——— *carptores, archimagiri.*

quos *diribitores* Apuleius lib. II. Metam. vocat: *Diribitores plusculi splendide amicti, fercula copiosa scitule ministrantes.* Hi & scissores dicti.

Petro-

Petronius: *Processit statim scissor, & ad symphoniam ita gestulatus laceravit obsonium; ut putares Darium hydraule cantante pugnare:* De quibus & Seneca eleganter Epist. XLVII. *Cum ad cœnandum discumbimus, alius sputa deterget, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aves scindit; pectus, & clunes, certis ductibus circumferens manum eruditam, in frusta excutit. Infelix qui huic rei uni vivit ut altilia decenter secet? nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis discit.* Hinc [a] Juvenalis eosdem *cheironomontas* appellat:

——— & cheironomonta volanti
Cultello, ———

Et Sidonius lib. IV. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos cheironomontas.* Vide Lipsium lib. I. cap. II. Saturnal. Serm. Porro non solum eximia

a *Lib. 5: vers.* 120.

eximia forma pueri, ſed etiam puellæ in conviviis olim miniſtrabant. Seneca Epiſt. cx. *Hinc puerorum perſpicuos, cultu atque forma greges, hinc fœminarum.* Et Apuleius lib. II. Metamorph. *Sed aſſidue reſpiciens præminiſtrantem Fotidem, inibi recreabar animi.* Erant & ſtructores annonæ. Cicero lib. XIV. Epiſt. ad Atticum: *Ecce autem ſtructores noſtri ad frumentum emendum profecti, cum inanes rediiſſent, tumorem afferunt magnum Romæ, domum ad Antonium frumentum omne portari.* Et ſtructores, fabri cæmentarii; de quibus Cicero lib. II. Epiſt. v. ad Q. fratrem: *A puero ut diſceſſi, in aream tuam veni, res agebatur multis ſtructoribus. Longilium redemptorem cohortatus ſum: domus erit egregia.* Et ſtructores Tribonianus *ædificatores* interpretatur; & *ſtructores bucularum.* Vegetius quoque libro II. cap. II. de Re militari in exercitu ſtructores eſſe aſſerit, & in miniſteriis

riis militaribus ſtructorum mentio in Epiſtola, quæ à Vopiſco in Aurelianum refertur. Ad hujusmodi ſervorum miniſterium referenda eſt hæc vetuſta inſcriptio trans Tyberim eruta:

T. CLAVDIVS ONESIMVS STRVCTOR FECIT IVLIAE POTITAE CONIVGI SVAE ET CLAVDIAE FILIAE SVAE: VIXIT AN. IIII MENS. II. ET SIBI POSTERISQ. SVIS.

MINISTRATORES ſervi menſæ adſtabant, & ad nutum dominorum intuentes diligenter miniſtrabant; per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur. Seneca Epiſtola xcv. *Transeo*, inquit, *piſtorum turbam, tranſeo miniſtratorum, per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur.* Ammianus Marcellinus lib. XXIII. tradit Perſas hujusmodi miniſtratores etiam habuiſſe, atque adeo inhumaniter tra-

tractasse, ut cutes vivis detraherent: Cutes, ait, *vivis hominibus detrahunt particulatim, vel solidas: nec ministranti apud eos famulo, mensæque adstanti, hiscere, vel loqui licet, vel spuere: ita rostratis pellibus labra omnium vinciuntur.* De his [a] Alfenus: *Et sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi, destinatique essent. quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.*

VOCATORES servi in ministerio Augustorum, & illustrium virorum erant. quorum munus convivas advocare, excipere, & discumbentibus loca pro dignitate cujusque statuere. Plinius lib. xxxv. cap. x. *Invitatus ad regis cœnam venit, indignantique Ptolomæo, ac vocatores suos ostendenti, ut diceret, à quo eorum*

a *Leg. In lege Censoria. ff. de verb. significat.*

eorum invitatus esset, arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in pariete delineavit. Seneca de Ira lib. I. *Minus honorato loco positus irasci cœpisti convivatori: vocatori ipsi qui tibi præferebatur.* Suetonius Caligula: *Compererat provincialem locupletem ducenta sestertia numerasse vocatoribus, ut per fallaciam convivio interponeretur.* De his hoc Martialis carmen:

Iam dices mihi, vapulet vocator.

Et Catullus in Hendecasyllabis.

Quærunt in trivio vocationes.

ADMISSIONALES vocat Lampridius in Alexandro ministros, qui adire principem volentes, admittendos curant: *Salutaretur*, inquit, *quasi unus de senatoribus, patente velo, admissionalibus remotis.* sicut apud Capitolinum Censuales esse videntur, qui senatui subserviunt, & qui Censoribus assistunt, famulantur, ubi de senatusconsulto tacito: *Ita ut non scribæ*, inquit, *non servi publici,*

blici, non censuales illis actibus interessent, senatores exciperent, senatores omnium officia censualium, scribarumque complerent, nequid forte proderetur. Sidonius ad Namatium: *Mistus turma censualium æmulatorum consulis proxime proximus eram.* Laudantur Vespasianus, M. Antoninus, & Alexander Severus Imperatores *quod salutarentur patente cubiculo, ministris admissionalibus remotis.* Scrutatores in aula Claudius primus instituit, qui ad principem salutandi, vel qua alia causa venientes excuterent. Suetonius: *Salutatoribus scrutatores semper apposuit, & quidem omnibus, & acerbissimos: quos tamen Vespasianus iterum sustulit*, ut idem Suetonius cap. XII. in Vespasiano refert.

COCUM, & PISTOREM apud veteres eundem fuisse auctor est Festus. nam Coci initio dicti, qui faciebant panem, & coquebant primum sub cinere in foco, postea in

furno. Cato de pane: *In foco calido ſub teſta coquito leniter.* Seneca ad Lucillium: *Farinam aqua ſparſit, & aſſidua tractatione perdomuit, finxitque panem, quem primo cinis calidus & fervens teſta percoxit:* Et [a] Vlpianus lib. xx. ad Sabinum: *Mulieres, quæ panem coquant, quæque villam ſervent.* Cocum autem Jureconſulti nominant non ſolum qui *officium ſciat,* id eſt *uſitatos cibos præparet; verum etiam qui artificium, & urbanas menſas, & lautiora inſtruebat convivia.* [b] Vnde Cajus ait, *quod venditor, qui optimum cocum eſſe dixerit, optimum in eo artificem præſtare debet; qui vero ſimpliciter cocum eſſe dixerit, ſatisfacere videtur etiamſi mediocrem cocum præſtet.* Huc pertinet illud Ciceronis pro Sexto Roſcio: *Mitto haſce artes vulgares, coquos, piſtores, lecticarios.* Et Martial. libro XIV. Epigr. CCXX. alludit:

Non

a *Leg. 12. §. 5. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.*
b *L. legatis ſervis. ff. de leg. 3.*

Non satis est ars sola coquo, servire palato.
Namque coquus domini debet habere gulam.

Meminit de hoc servorum genere Titinius Setina:

Coquus magnum ahenum, quando fervit, paulla confutat trua.

Cicero in Epist. ad Pætum: *In ea cœna cocus meus præter jus fervens nihil potuit imitari.* Suetonius in Vitellio: *Continuo igitur abstrusus gestatoria sella, duobus solis comitibus, pistore, & coquo Aventinum, & paternam domunculam petit.* Scitum est illud Ciceronis, quod à Quintiliano lib. VI. Orat. Institut. refertur, cum is candidatus, qui coci filius habebatur, coram eo suffragium haberet: *Ego coque*, inquit, *tibi jure favebo; alludens scilicet ad coquinarium jus.* Coquos vero antiquis mos erat è foro conducere. Plautus Aulularia:

Postquam obsonavit herus, & conduxit coquos,
Tibicinasque hasce, apud forum, edixit mihi,
Vt dispartirem obsonium hic bifariam.

Et paulo post:

Coquus ille nundinalis est, in nonum diem
Solet ire coctum.

Idem Pseudolo:

Nam si ego juratus pejorem hominem quærerem,
Coquum non potui, quam hunc quem duco, ducere,
Multiloquum, gloriosum, insulsum, inutilem.
Quin ob eàm rem Orcus recipere hunc ad se noluit,
Vt esset hîc qui mortuis cœnam coquat.
Nam hic solus illis coquere, quod placeat, potest.

Et

Et pro cujusque artificio pluris minorisve coci conducebantur. hinc apud [a] Plautum cocus ſociis ſuis omnibus ad coquendum abductis, cur ſolus ipſe eo die quaſi unus obſeſſor fori præteritus eſſet, hanc rationem reddit:

Illi drachmis iiſſent miſeri, me nenemo poteſt
Minoris quisquam nummo, ut ſurgam, ſubigere.

Et ad cœnam nuptialem coquendam à Megadoro conductus Congrio, ſic in Aulularia ait:

Nummo ſum conductus; plus jam medico mercede opus eſt.

Vbi nummum aureum, pluris duobus aureis noſtris æſtimatum antiquitus, intelligunt. Coquos vero, & alios id genus gulæ miniſtros, etiam Perſarum in aula abundaſſe ex eo patet, quod inter Darii impedimenta, quæ Damaſco capta Parmenionis poteſtatem

ſtatem venerunt, inventi ſunt, ut Athenæus tradit, *coci ducenti, ſeptuaginta ſeptem*.

PISTORES dicebantur, qui ante inventum molarum uſum far *pinſebant*, id eſt, *tundebant pilis*, vel molis truſatilibus frangebant. Varro Taphemenippo: *Nec piſtorem ullum noſſent, niſi eum qui in piſtrino pinſeret farinam.* Servius in lib. I. Æneid. *Quia apud majores noſtros molarum non erat uſus, frumenta torrebant, & ea in pilas miſſa pinſebant, & hoc erat genus molendi.* Vnde & *pinſores* dicti ſunt, qui nunc *piſtores* vocantur. De his [a] Vlpianus: *Piſtorem, & tonſorem, qui familiæ ruſticæ cauſa parati ſunt.* & [b] Pomponius: *Si ita teſtamento ſcriptum ſit, qui tabernarum exercendarum, & inſtruendarum, piſtrini, cauponæ cauſa facta,parataque ſunt, do, lego. his verbis Servius reſpondit & caballos, qui in piſtrinis eſſent, & piſtores,*

a *Leg.* 12. *S.* 5. *ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.*
b *Leg.* 15. *ff. de fund. inſtr. leg.*

res, & in caupona institores, & focariam, mercesque quæ in his tabernis essent, legatas videri. Suetonius in Cæsare: *Domesticam disciplinam in parvis & majoribus rebus diligenter adeo severeque rexit, ut pistorem alium quam sibi panem convivis subjicientem compedibus vinxerit.* Varro in Satyra de eduliis: *Si quantum operæ sumpsisti, ut tuus pistor bonum faceret panem.* Pistores autem non tantum panem faciebant, ut diximus, sed etiam farinam molis frangebant. Pomponius Comicus: *Cum neque molis molui, neque palmis pinsui.* Eusebius in Chronicis: *Paulus ad molas manuarias pistorem se locavit.* Erant & pistores sub cura patronorum, & præfecti annonæ; qui pensum & munditiam panis exigebant. Cassiodorus in formula prefecti annone: *Per officinas pistorum discurris, pensum, & mundiciam exigis.*

Molitores servi, qui ad usum rusticum parati sunt. [a] Vlpianus: *Item moli-*

a *Leg.* 12. *S.* 5. *ff. de instr. vel instrum. leg.*

molitores, si ad usum rusticum parati sunt. Pomponius in pistore; *Decipit vicinos. Quod molendum conduxit, comest.* Et in eadem Comoedia pistor: *Plus quæsti facerem, quam quadrinas si haberem molas.*

Sed cum de ordinariis & vicariis servis, & eorum officiis ac ministeriis satis à nobis dictum esse videatur: sequitur ut de mediastinis, quorum supra mentionem fecimus, post hac nonnihil dicamus.

MEDIASTINI, vilissimi balnearum atque ædium ministri sunt, qui nec inter ordinarios, nec inter vicarios certam quandam servorum constituunt differentiam: quamvis aliter [a] Porphyrio, & Acron in hunc [b] Horatii versum de mediastinis sentiant:

Tu mediastinus tacita prece rura petebas.

Vbi mediastinum accipiunt mediæ civi-

a *Leg. 15. §. 44. ff. de injuriis. Lib. 1. epist. 14.*

civitatis incolam, & in balneatoris officio intelligi posse mediastinum putant, sicut & Priscianus, quod in medio balnei stare soleant. Restius Nonius mediastinos pro balneatoribus, itemque pro ministris, & curatoribus ædium accipit, quod in medio stent, ut omnibus ministrent, sicut in navibus *mesonautæ* dicti, quod in media navi simili servitutis genere omnibus præsto sunt. At in agro mediastini sunt, qui abjectissima quæque munia inter servos obeunt. [a] Vlpianus: *Etenim multum interest qualis servus sit, bonæ frugi, ordinarius, dispensator: an vero vulgaris, vel mediastinus.* [b] Idem: *Cum de servi operis artificis agitur, pro modo restituendæ sunt: sed mediastini secundum ministerium.* Cicero in Catil. *Magnopere contemno exercitum collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, & rusticis mediastinis, decoctoribus, ex iis qui vadimonia deserere,*

a *Leg. citata.* b *Leg. ult. ff. de oper. servor.*

rere, quam illum exercitum maluerunt. Columella. lib. 1. de re Ruſtica: *Mediaſtinus qualicumque ſtatu poſſit eſſe, modo perpetiendo labori ſit idoneus.* Idem: *Propter quod*, inquit, *ſeperandi ſunt aratores à vinitoribus, & vinitores ab aratoribus, iique à mediaſtinis,* Hinc illud Lucilii: *Villicum Ariſtocratem mediaſtinum, atque bubulcum.* Sunt qui Jureconſultorum reſponſa de mediaſtinis ſic intelligunt, ut eos mediaſtinos eſſe putent, qui nullos ſub ſe vicarios habent, ſi enim haberent vicarios, non amplius mediaſtini, ſed ordinarii dicebantur; idque ex hoc [a] Vlpiani reſponſo, quo atrienſes inter mediaſtinos refert: *Cæterum ſi quis*, inquit, *opera mediaſtini fungitur, non continetur: ut puta atriarii, & focarii, & his ſimiles.* Verum atriarios ego alios eſſe ab atrienſibus puto; illos honeſtioris conditionis, hos minus honeſtos, qui ad atrium ejus obſer-

vandi

a *Leg. 1, §. caupones. ff. naut. caup. ſtab.*

vandi gratia ſtarent. De quibus Cicero in Paradoxis : *Vt in familia, ſunt alii lautiores, ut ſibi videntur ſervi, ſed tamen ſervi, atrienſes ac topiarii.* Inter mediaſtinos referendi ſunt *hoſtiarii, ſcoparii, peniculi, unctores, focarii, fornacarii, balneatores*, & his ſimiles.

HOSTIARII oſtii cuſtodes, more antiquo ad hoſtium catenis religati erant, ut Suetonius in lib. de claris Grammaticis refert, ejus etiam moris mentio eſt apud [a] Ovidium in illo verſu :

Ianitor indigne dura religate catena
Difficilem moto cardine pande forem.

& apud Afranium, quem Feſtus & Nonius ajunt ſic in Vopiſco ſcripſiſſe : *Hoſtiarii impedimenta titinnire audio* : verbum *Titinnire* idem eſſe quod *ſonare*, indeque tintinnabulum appellari contendentes. De his ſcite ad-

a *Lib.* 1. *Amorum. eleg.* 6.

admodum & facete Plautus ſic in Aſinaria.

—— nolo ego fores conſervas meas
A te verberarier : ſane ego ſum amicus noſtris ædibus.
ME. *Pol haud periclum eſt cardines ne foribus effringantur,*
Si iſtoc exemplo omnibus, qui quærunt, reſpondebis.
LI. *Ita hæc morata janua'ſt, extemplo janitorem*
Clamat, procul ſi quem videt ire ad ſe calcitronem.

Feſtive autem ſervus fores domus herilis *conſervas* ſuas vocat, quomodo & Ovidius in libris Amorum:

Duraque conſervæ ligna valete fores.

De hoſtiariorum officio Salvianus lib. III. de providentia Dei: *Siquidem intra januas non modo illuſtrium portarum, ſed etiam præſidum, aut præpoſitorum, non omnes paſſim intrare præſumunt, niſi quos, aut judex voca-*

vocaverit, aut negotium traxerit, aut ipsa honoris proprii dignitas introire permiserit; ita ut si quispiam ingressus insolenter fuerit, aut cædatur, aut propellatur, aut aliqua verecundiæ, & existimationis suæ labe mulctetur. Et Seneca lib. III. de Ira, cap. XXXVII. *Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicujus, quod intrantem submoverat; & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti.* Idem lib. XI. de tranquillitate vitæ: *Domus hæc sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis observatur janitoribus, turbam venali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum, & ab hostiariis liberum, fortuna non transit.* Et paullo ante: *Ille pusilli animi est, quod sibi placet, quod hostiario libere respondit, & virgam ejus fregit.* Varro I. de Re rustica, cap. XIII. *Eumque scire qui introëat, aut exeat noctu, quidve ferat, præsertim si ostiarius est nemo.* Plinius lib. XII. c. XIV. *Præter hos & custodes, satellitesque,*

& ostiarii, & ministri populantur. [a] Vlpianus: *Domo*, inquit, *ita ut instructa est cum omni jure suo legata, urbanam familiam: item artifices, quorum operæ cæteris quoque prædiis exhibebantur, legato non contineri. hostiarii autem, vel topiarii, diætarii, aquarii domui tantum deservientes continebuntur.* [b] Idem: *Cellarium quoque id est, ideo præpositum, ut rationes salvæ sint, item ostiarium, mulionemque instrumenti esse constat.* [c] Alfenus ait *textoribus omnibus, qui sui essent, cum moreretur, legatis; & eum quem postea ex his ostiarium fecisset, legato contineri. non enim ad aliud artificium, sed ad alium usum transductum esse.* Porro, quo ignoti ædium ingressu arcerentur, non longe ab ostiarii cella, canis ingens, catena vinctus, in pariete erat pictus, superque quadrata litera scriptum CAVE CANEM, ut

a *Legat. 12. §. Idem respondit. ff. de instr. vel instrum.* b *§. 9. eod. tit.* c *Leg. 61. ff. de legat. lib. 3.*

ut Petronius Arbiter Satyrico refert. Nam ex [a] edicto Ædilium canem mordacem ita habere, ut cuiquam nocere, vel damnum dare posset, non licebat. Vide latius Ausonii Popmæ fratris mei Conjectanea in Varronis Satyras Menippeas. Hostiarii etiam ecclesiasticum officium, dicti ab eo quod præessent hostiis templi, ut Isidorus lib. VIII. cap. XII. auctor est. *Ipsi enim*, inquit, *tenentes clavem omnia intus extraque custodiunt, atque inter bonos, & malos habentes judicium, fideles recipiunt, & respuunt infideles.* Erant & in familia Libitinariorum claudendis, & aperiendis sepulchris destinati, qui Janitores sepulcrorum dicti. Julius Firmicus libro III. cap. II: *In tertio loco Mercurius cum Saturno ab horoscopo pariliter constitutus, pollinctores faciet. ac funerarios mortuorum cadave-*

a *Leg. hi enim; cum seq. ff. de ædilit. edicto.*

daverum custodes, aut sepulcrorum janitores.

SCOPARII lavandis, & stercorandis latrinis adhiberi soliti, quorum ministerium erat, ut scopis deverrant pavimenta sordentia, dicti *à scopis*, quas κόρημα Græci nominant; ἀπὸ τῦ κορεῖν, quod *scopare*, *ornareque* indicat. Vnde illud apud Aristophanem elegantissimum, μὴ κόρει τὴν ἑλλάδα, *ne scopes Græciam*, id est, *ne in desolationem redigas*: sic enim loquebantur antiquiores Græci, ubi imprecatione acrius uti vellent. De his [a] Vlpianus: *Quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior est, atrienses, scoparii.* Nam cum de cultiore villa agitur, recte atriensibus junguntur scoparii; & apud [b] Plautum in Asinaria atriensis scoparium, in quem atriensi erat imperium, sic alloquitur:

Iussin'

a *Leg. 8. ff. de instr. leg.* b *act. 2. sc. 4.*

Iuſſin' ſceleſte, ab janua hoc ſtercus
hinc auferri;
Iuſſin' columnis dejicier operas ara-
nearum;
Iuſſin' in ſplendorem dari bullas has
foribus noſtris?
Dormitis interea domi; atque he-
rus in haro, haud ædibus habitat.

Et in Sticho

Munditias volo fieri: ferte huc ſco-
pas, ſimulque arundinem,
Vt operam omnem aranearum per-
dam, & texturam improbam,
Dejiciamque earum omnis telas.

Ad hos Cicero in Paradoxis reſpexit: *Sed ut in familia, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſervitutis tenent: ſic in civitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dederunt, ipſius civitatis locum pene infimum obtinent.*

PENICVLI ſervi, qui peniculo menſam abſtergebant. *erat* autem *Peniculus ſpongia oblonga, caudæ ſi-*

milis,

milis, qua ſimiliter ut nunc menſæ abſtergebantur. Inde illud Plauti ſub perſona paraſiti in Menæchmis: act. I. ſc. I.

Iuventus nomen fecit Peniculo mihi,
Ideo quia menſam, quando edo, detergeo.

Idcirco Scena, *Sine fores*, ludens ſcripſit iculariter;

Quis iſte eſt Peniculus, qui extergentur baxeæ?

Ac eodem ab Horatio alluſum lib. II. Sat. VIII.

——— puer alte cinctus, acernam
Gauſape purpureo menſam perterſit:

Martialis:

Hæc tibi forte datur tergendis ſpongia menſis
Vtilis, expreſſo cum levis imbre tumet.

Et Vlpianus ſpongias inſtrumento do-

domus adnumerat, atque iis *columnas, pavimenta, podia, mensas extergeri refert.* Peniculus etiam sive penicillus pictoris instrumentum, quo inducit in picturam colores; cujus [a] Marcianus meminit: *Peniculi,* inquit, *& cauteria, & conchæ.* Et Plinius lib. xxxv. cap. x. *Arrepto peniculo lineam ex colore duxit summæ tenuitatis per tabulam.* Quintilianus lib. II. Instit. cap. XXII. *Vt cælator cælum, & pictor penicilla desiderant.*

VNCTORES servi inter mancipia à patrefamilias usus causa comparata numerantur ab Arriano. Plautus Trinummo: act. II. sc. I.

——— ducitur familia tota
Vestipicæ, unctor, auri custos.———

Martialis XII. epigr. LXX.

Atque olei stillam donaret opelicus unctor.

Anti-

a *Leg.* 17. *de fund. instr.*

Antiqua inſcriptio: AVRELIVS EROS VNCTOR. Et Cicero in Paradoxis: *Qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſervitutis tenent.*

FORNACATOR ſervus, qui fornacem balnei, caminumque ſuccendit. [a] Papinianus: *Inſtrumento balneatorio legato etiam balneatorem contineri, Neratius reſpondit; continetur autem & fornacator.* Hunc & fornacarium [b] Vlpianus nominat, cujus ad legem Aquiliam verba hæc ſunt: *Si fornacarius ſervus coloni ad fornacem obdormiſſet, & villa fuerit exuſta, Neratius ſcribit ex locato conventum præſtare debere, ſi negligens in eligendis miniſtris fuerit.* Fornacarium etiam ſunt qui [c] intelligant piſtrinarium, ac piſtorem quoque. Hinc & fornacalia feriæ farris torrendi

a *Leg.* 13. & 14. *ff. de inſtr. vel inſtrum. legat.* b *Leg.* 27. §. 9 *ff. Ad l. Aquil.* c *Budæus ad l. Aquil.* §. *ſi fornacarius. l. ſi ſervus ſervum.*

rendi gratia institutæ, quod ad fornacem, quæ in pistrinis erat, sacrificium fieri solebat. Ovidius II. Fastorum:

Facta dea est Fornax, læti fornace coloni.

Et paulo post:

Curio legitimis tunc Fornacalia verbis,
Maximus indicit, nec stata sacra facit.

[a] *Focarium* autem qui focum curat, *& focariam, si modo aliquo officio virum adjuvet,* [b] Trebatius *instrumento contineri ait.*

BALNEATORES servi, qui balnearum curam habent, & earum usibus deserviunt. Vnde [c] Mæcianus ait *Instrumento balneatorio legato, etiam balneatorem contineri, quoniam sine his balneæ usum suum præbere non possunt.*

a *Leg. 1. §. caupones ff. naut. caup.* b *Leg. 12. § Trebatius. l. 15. ff. de instr. vel instrum.* c *Leg. 17. in fin. ff. de instr. vel instrum. l. 15 §. 1. ff. de usufruct.*

possunt. Balneæ autem, vel balnea, loca sunt publica, in quibus aut sanitatis, aut abstergendarum sordium causa lavamur. Balneum in singulari numero, locus in domo nostra, ubi privatim lavamur. Horum meminit Cicero pro Cœl. *Familiaris facta erat balneatori.* Plautus Truculento, act. II. sc. III.

Omnes amatores balneatores fient.

Balneatores vero ad custodienda vestimenta, conducta habebant mancipia. [a] Vlpianus: *Sive balneator fuerit, velut in quibusdam provinciis fit, in balneis ad custodienda vestimenta, conducta habent mancipia.* Qui balneas ingrediebantur, *quadrantem* balneatori solvebant; id quod Juvenalis significat, cum ait:

Cædere Sylvano porcum, quadrante lavari.

Et Horatius Satyra III. lib. I. serm.

--- *dum*

[a] *Leg. 4. § 2. ff. de his qui not. infam.*

——— dum tu quadrante lavatum
Rex ibis, ———

Veteres ante cœnam plerumque balneas adibant. hinc de parasito vocato ad cœnam Plautus Persa:

Iam pol ille hîc aderit, credo, congerro meus.
SA. *Me dicit, euge! TO. Lautum credo à balneis*
Iam hic adfuturum.

Et antequam irent ad tonsorem. Servus in tonstrina residens, apud Plautum Asinaria:

Ille in balneas ituru'st, inde huc veniet postea.

Vbi prius quidem se lavabant, deinde ungebantur. Plautus Pœnulo:

——— ubi tu laveris, ibi
Vt balneator faciat unguentariam.

Apuleius lib. IV. Metamorph. *In fine sermonis hujus statim sese devestiunt: nudatique, & flammæ largissimæ vapore recreati, calidaque*

 per-

perfusi, & oleo peruncti, mensas dapibus largiter instructas accumbunt. Tum fricabantur. Plautus Pseudolo: act. IV. sc. VII.

Vncti hi sunt senes. fricari sese ex
antiquo volunt.

Idem Pœnulo, de ornatu muliebri agens:

Lavari, aut fricari, aut tergeri, aut
ornari,
Poliri, expoliri, pingi, fingi.

quo in genere Lucilianum illud: *Scabor, supellor, desquamor, punicor, ornor, expilor, pingor.* Sed qua hora veteres ad balnea ibant? Plinius de Spurina loquens sic refert: *Vbi hora balnei nuntiata est (est autem hyeme nona, æstate octava) in sole ambulat nudus: lotus accubat.* Ergo balnei hora æstate, *octava*: hyeme, *nona*. Martialis: lib. X. Epigr. XLVIII.

Nun-

Nunciat octavam Phariæ sua turba juvencæ.
Temperat hæc thermas: nimios prior hora vapores
Halat. ——

Tertullianus de Jejuniis adversus Psychicos: *Apud quasdam vero colonias præterea annuo ritu sacris veluti & cinere conspersi, idolis suis invidiam supplicem objiciunt. Balnea, & tabernacula in nonam usque clauduntur.*

Infimæ, & miserrimæ conditionis inter servos erant, qui [a] compedibus vincti villarum, ac possessionum ergastulis continebantur; unde illa apud [b] Plinium de imminuta agriculturæ dignitate querela: *At nunc*, inquit, *eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, inscripti vultus exercent.* Et Seneca libro VII. De Benefic. cap. X. *O miserum, si quem delectat sui patrimonii liber magnus, & vasta*

 spatia

a *Leg.* 15. §. 44. *ff. de injuriis.* b *Lib.* 18. *cap.* III. *Natur. Hist.*

ſpatia terrarum colenda per vinctos. De his Ovidius in libro de Ponto, ad Græcinum, de ſe loquens:

Hæc facit ut vivat vinctus quoque compede foſſor;
Liberaque à ferro crura futura putet.

Seneca libro de Tranquillitate animi cap. x. *Cogita compeditos primo ægre ferre onera, & impedimenta crurum: deinde ubi non indignari illa, ſed pati propoſuerunt, neceſſitas, fortiter ferre docet; conſuetudo, facile.* Et Propertius:

Squallidus in magna faſtidit compede foſſor.

Ad eosdem reſpexit Martialis libro IX. Epigram. XXII.

Vt Setina meos conſumat gleba ligones,
Et ſonet innumera compede Tuſcus ager.

Dicun-

Dicuntur & *Alligati* à [a] Columella, dum ſcribit *vineta plurimum, per alligatos excoli.* [b] Seneca *ſonantia laxi ruris ergaſtula* vocat; Plautus *genus ferratile*, quod annulatis cruribus atterunt aſſidue ferrum. Moſtellaria: act. 1. ſc. 1.

Cis Hercle paucas tempeſtates, Tranio,
Augebis ruri numerum, genus ferratile.

Et Martialis:

Annulus iſte tuis fuerat modo cruribus aptus.

Annulus enim pro compede, à ſimilitudine quæ illi cum annulo. Plautus Menæchmis: act. 1. ſc. 1.

Nam ſe ex catenis eximunt aliquo modo.
Tum compediti annulum lima proterunt,
Aut lapide excutiunt clavim.

 Græci

a *Lib.* I. *cap ult.* b *Lib.* III. *Controverſiarum.*

Græci ad rura excolenda etiam ſervis utebantur, quos Athenienſes θῆτες, Lacedæmonii εἱλώτας, Theſſali πενέστας, Cretes κλαρώτας vocabant, ut [a] Ariſtoteles, Halicarnaſſeus, Pollux, Æmilius Probus, & [b] Suidas referunt. Et Perſis vinciendorum ſervorum uſitatum morem fuiſſe [c] Xenophon lib. 1 παιδ. κύρ. tradit.

ARENARII, qui in harenam depugnandi cauſa intromiſſi eſſent, in extremæ notæ ſervis fuerunt. itaque niſi à venditore id palam pronunciatum eſſet, ſervi redhibendi gratia ex edicto ædilium judicium dabatur: qui poſtea manumiſſi civitatem Romanam ſperare non poterant, ſed dedititiorum numero habebantur. Horum meminit [d] Vlpianus: *Item ſi quod*, inquit, *mancipium capitalem fraudem admiſerit: mortis conſciſcendæ ſibi cauſa quid fecerit: inve harenam depugnandi cau-*

ſa

a *Leg. 1. Politic.* b *Onomaſt.* c *In Pauſan.*
d *Leg. 1. S, item ſi quod, ff. de ædil. edict.*

ſa ad beſtias intromiſſus fuerit: ea omnia in venditionibus pronuncianto. ex his enim cauſſis judicium dabimus.

HELCIARII ſervi, qui loris & capiſtris juncti, adverſis fluminibus, aut vento contrario naves, vel machinas, molasque trahunt. Martialis, lib. IV. Epigr. LXIV.

Quem nec rumpere nauticum celeuma,
Nec clamor valet helciariorum.

Apuleius libro IX. Metamorphoſ. *Iamque maxima diei parte transacta, defeſſum alioqui me, helcio ſparteo dimoto, nexu machinæ liberatum applicant præſepio.* Et paulo poſt: *Helcio tandem abſolutus refectuique ſecure redditus.* Sunt præterea & alia ſervorum genera, quorum alii *receptitii*, alii *adſcriptitii*, alii *originarii*, alii vero *fructuarii* dicuntur.

RECEPTITIVS ſervus eſt, non ut Feſtus interpretatur, *qui ob vitium redhibitus ſit*, ſed ut recte Gel-

lius, *quem mulier in danda dote, aut donatione receperat.* Quoties enim *mulier dotem marito dabat, tum quæ ex ſuis bonis retinebat, neque ad virum transmittebat, ea* recipere *dicebatur*, id eſt, *excipere*, ne in dominium mariti cum reliqua dote venirent. Cato in ſuaſione legis Voconiæ: *Principio vobis mulier magnam dotem attulit: tum magnam pecuniam recipit, quam in viri poteſtate non committit; eam pecuniam viro dat mutuam:* poſtea *ubi irata facta eſt, ſervum receptitium ſectari, atque flagitare virum jubet.* Eundem Plautus in Aſinaria *Dotalem ſervum* nominat:

Dotalem ſervum Sauream uxor tua
Adduxit, cui plus in manu ſit, quam tibi.

Et

a *Lib.* 17. *Noct. Attic. cap.* 6

Et * Papinianus : *Servum*, inquit, *dotalem vir, qui ſolvendo eſt, conſtante matrimonio manumittere poteſt; ſi autem ſolvendo non eſt, licet alios creditores non habeat, libertas ſervi impedietur, ut conſtante matrimonio deberi dos intelligatur.*

[a] ADSCRIPTICIVS ſervus, quem Juſtinianus ἐναπόγραφον vocat, qui prædio, vel terræ alicui perpetuo colendæ ſit [b] adſcriptus, ſic ut inde ſe movere non poſſit, & omnia bona dominis prædiorum [c] adquirat. Horum conditio Adſcripticia [d] dicitur; & appellantur modo *originarii*, modo *coloni*, nonnunquam *agricolæ*: qui utcunque conditione liberi eſſe videri poſſunt, cum durum illud dominorum jugum ut alia mancipia, non patiuntur, ſervi tamen exiſtimantur, & eorum ſunt

nu-

* *Leg.* 21. *ff. de manumiſsionibus.* a *Novell. Conſtant.* 22. b *Leg.* 54 §. *ult. ff. locati. leg.* 32. *ff. de pignor.* c *Leg.* 6. 18. 22. *Cod. de agricol. cenſit. & Colon.* d *Leg. ult. Cod. de transactionibus.*

numero, partim reſpectu terræ, cui perpetuo ſunt adſignati; partim dominorum conſideratione, quorum dominis non ſecus quam ſervi ſubjiciuntur. *Quæ enim differentia,* inquit Juſtinianus, *inter ſervos, & adſcripticios intelligatur, cum uterque in domini ſui poteſtate eſt poſitus, & poſſit ſervum cum peculio manumittere; & adſcripticium cum terra dominio ſuo* [a] *expellere.* Hos etiam *partiarios* quidam vocant.

[b] ORIGINARII, qui & originales appellantur, ex adſcripticiis nati ſunt in ipſo ſolo, ſive fundo; & *ejusmodi ſine terra, quam coluerunt, vendi nequeunt.* [c] Sic & [d] Originaria.

[e] FRUCTUARII ſervi vocantur, in quibus uſumfructum quis habet, ſed alterius eſt proprietas.

Nam

a *Leg. cum ſatis. Cod. de agric. & cenſit.* b *leg.* 4. *Cod. eod.* c *eod. leg.* 7. 11. *Cod. eodem.* d *leg.* 7. *Cod. de murilegulis.* e *leg.* 37. §. 5. *ff. de acquirend. rer. domin. leg.* 39. *ff. de ſtipulat. ſerv.*

Nam & fructuarii servi in servitute fuisse videntur, *nec tam proprietatis causa ad quæstionem, quam ministerii* [a] *pertinent.* Ulpianus: *Suos autem servos, vel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno jure testantis. inter quos fructuarii non continebuntur.* De iis autem servis, quos veteres morbosos, & fugæ suspectos habebant, in edicto Ædilium Curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum, scriptum sic fuit: *Titulus servorum singulorum, ut scriptus sit curato, ita ut intelligi recte possit, quid morbi, vitiique cuique sit; Quis fugitivus, errove sit, noxave solutus non sit.*

FUGITIVUM servum [b] Ofilius definit, *qui extra domini domum, fugæ causa, quo se à domino celaret, mansit:* Cælius *eum, qui ea mente discederet, ut ne ad dominum rediret: qui ex animo, & affectu fugæ, non ex ipso fugæ actu æstimandus.* Quod ta-

a *Leg. 27. ff. ad leg. Iul. de adult.* b *Leg. 17. in princ. & §. 1. cum seq. ff. de ædilit edict.*

men ſic accipiendum eſt, ut ſolo propoſito fugiendi à domino ſervus fugitivus non fiat, *niſi in ipſum factum fugæ*, initio mente [a] *deduxerit*. De his Plautus Menæchmis:

> *Homines captivos qui catenis vinciunt:*
> *Et qui fugitivis ſervis induunt compedes.*

Idem in Captivis:

> *Apage, haud nos deceat fugitivos imitari.*

Fugitivi autem notis, vel literis compungi ſolent, quibus perſæpe dignoſcuntur, & deprehenduntur; [b] *ſed & pedum amputatione coërceri, & qua parte peccaſſent*, eadem mulctari. Quintilianus: *Si quis fugitivo ſtigma ſcripſerit*. Petronius Arbiter: *Notum fugitivorum epigram-*

a *Leg.* 225. *ff. de verb. ſignific.* b *Leg.* 3. *Cod. de ſerv. fugit.*

gramma. Capitolinus in Macrino: *Servos, qui à dominis fugissent, repertos, ad gladii ludum deputabat.* Solebant & servi fugitivi ne deprehenderentur, & ut hanc gravem pœnam evitarent, exclusis utrimque auribus capite operto incedere. itaque apud Senecam de Mæcenate scriptum: *Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrimque auribus, non aliter quam in mimo Divite fugitivi solent.* Vtilitatis vero causa receptum est, ut servi qui sunt in fuga, pro furtivis habeantur, [a] *ne usucapi, vel longi temporis præscriptione adquiri possint*; & sic à fuga deterreantur, si nec recipi se posse à quoquam, vel celari impune, intellexerint, nec alteri adquiri ullo titulo. *Qui vero à domino non agnoscuntur, per officium præfecti vigilum distrahuntur, & intra triennium à die*

a *Leg.* 1. *C. de servis fugit.*

die venditionis agniti, emptor pretium à fisco recipere poteſt, ſed poſt triennium domino vindicantes, emptor ſummovet præſcriptione triennii.

FVGITIVARIVS eſt, ad quem ſe fugitivus receperat, & qui eos reducit; vel qui dominis indicat, ubi fugitivi celenter. [a] Vlpianus: *Si apud te ego, & fugitivarius depoſuimus.* Et qui fugitivos ſervos perſequitur, id quod ex L. Annæo Floro perſpicuum, dum bello ſervili, uti capta fuerint prætorum caſtra, & fugati cives refert: *Ita*, inquit, *qui per fugitivarios retrahi debuiſſent, prætorios duces profugos prælio ipſi ſequebantur.* Ad officium autem præfecti vigilum ſpectat, *ut* [b] *fugitivos conquirat, & dominis agnoſcentibus reddat*, non agnitos vendat. Moris etiam Romani, ut is, cujus ſervus fugerat libello propoſito, vel per præconem denunciaret, tantum

a *Leg. 18. ff. de præſtrip. vertis.* b *leg. ult. ff. de off. præf. vigil.*

tum se daturum ei, qui ad se servum perduxisset. Plautus Mercatore, Act. III. Sc. ult.

Certum est præconem jubere jam quantum est conducier,
Qui illam investigent, inveniant. Post ad Prætorem
Ibo, orabo, ut conquisitores det mihi in vicis omnibus, &c.

Curius Fortunatius J. C. Rhetoricæ lib. I. *Cujus servus fugerat libello proposito, vel per præconem nuntians, dixit daturum se denarios mille ei, qui ad se servum perduxisset.* Et [a] Vlpianus: *Si tibi indicium dedero ut fugitivum meum indices, vel furem rerum mearum; non poterit repeti quod datum est.*

FVRCIFER servus vocabatur, qui ob flagitium aliquod furcam in collo circumferre per urbem, aut viciniam à domino cogebatur, igno-

[a] *Leg. 4. ff. de cond. ob turp. causam.*

ignominiæ magis, quam ſupplicii cauſa. Iſidorus: *Furcifer dicebatur olim, qui ob leve delictum cogebatur à dominis, ignominiæ magis, quam ſupplicii cauſa, furcam circa urbem ferre, prædicans peccatum ſuum, & monens ceteros, ne quid ſimile peccarent.* Meminit hujus ſupplicii Plutarchus in Coriolano, cum humane habitos ſervos à priſcis dominis narrat: Ἦν δὲ μεγάλη κόλασις οἰκέτου πλημμελήσαντος, εἰ ξύλον ἁμάξης ᾧ τὸν ῥύμον ὑπερείδουσιν ἀράμενος διεξέλθοι παρὰ τὴν γειτνίασιν, ὁ γὰρ τοῦτο παθὼν, καὶ ὀφθεὶς, οὐκέτι πίστιν εἶχεν, ἐκαλεῖτο δὲ φουρκίφερ. Id eſt: *Erat autem magna caſtigatio ſervi delinquentis, ſi lignum currus, quo temonem ſuſtentant, ferens exiret circa viciniam. Id enim paſſus, & ſic conſpicuus, non ultra fidem habebat, & vocabatur Furcifer.* Plautus in Amph.

Ego pol te iſtis tuis pro dictis & malefactis, furcifer
Accipiam. ——

Teren-

Terentius in Andria:

Oh! tibi ego ut credam furcifer?

Hinc *trifurcifer*, insignis furcifer dicitur. Vnde Plautus in Aulularia:

——— CON. *tu trium literarum homo,*
Vituperas me? AN. *etiam fur trifurcifer.*

Furcam vero quam servi pro delicto circumferre cogebantur, Plutarchus in Coriolano, & Halicarnasseus lib. VII. describunt. at non eadem erat furca ad quam ligati, & sub ea cæsi per viam ducebantur, deinde collo in eam injecto traducebantur ad supplicium, sed lignum duplex διπλοῦν, vel potius δικροῦν, quo media parte collo inserto vincitur cervix rei, ut Plutarchus, Suidas, & Zonaras tradunt. Cicero: *Servus per Circum, cum virgis cæderetur, Furcam ferens ductus est.* Livius: *Servum quidam paterfamilias nondum commisso specta-*

culo

culo, ſub [a] *furca cæſum, medio egerat circo.* Suetonius in Nerone: *More majorum nudi hominis cervicem inſeri furcæ, corpus ad necem cædi.* Aurelius Victor: *Senatus ſententia conſtitutum, ut more majorum collo in furcam conjecto, virgis ad necem cæderetur.* Habena autem cædi ſervos ſolitos ex [b] Vlpiano conſtat, & ex Horatii verſu lib. II. Epiſtol.

> *In ſcalis latuit metuens pendentis habenæ.*

Erant præterea ſervi *vinarii, errones, veſpertiliones, plagiarii, inſularii, ſervi pœnæ, literati, veteratores, & novitii.* VINARIOS [c] Vlpianus in Ædilitio vocat, ſervos vino deditos: *Item aleatores*, inquit, *& vinarios non contineri edicto quosdam reſpondiſſe, Pomponius*

a *Vide Cujacium lib. 16. cap. 1. Obſervation. Petrum Fabrum cap. 8. lib. 11. Semeſtrium, & Lipſium lib. 3. cap. 1. & 3. de Cruce.* b *Leg. 1. §. impuberi. ff. de S. C. Silaniano.* c *Leg. 4. §. 2. ff. de ædilit. edict.*

ponius ait. Et paullo post: [a] *Quod deterior factus est servus, non solum ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est. utputa si imitatione conservorum apud emptorem talis factus est: aleator forte, vel vinarius, vel erro evasit.*

ERRONES servi dicuntur, qui non quidem fugiunt, *sed frequenter sine caussa vagantur, & tempore in res nugatorias comsumpto, serius domum redeunt*; & differunt à fugitivis; quod fugitivi eo animo fugiunt, ut non redeant; leviusque est erronis, quam fugitivi vitium. Vnde [b] Labeo definit erronem *pusillum fugitivum esse*; & ideo *fugitivum, & erronem non secundum propositionem mentis solam, sed cum aliquo facto intelligi* [d] *constat.* Et [e] Arrius: *Erro,* inquit, *in servo est, ut emansor in mili-*

a *Leg.* 25 §. *Tedius eod. tit.* b *Leg.* 4 §. 2. *ff. de ædilit edict.* c *Leg.* 25. §. *Tedius ff. eod. tit.* d *leg.* 17. §. *erronem, ff. eod. tit.* e *loco citato.* f *leg.* 225. *ff. de verb. signif.* g *leg.* 4 §. 14. *ff. de re milit.*

militibus. [a] *Emptor autem ſervorum errones non eſſe, aut noxa ſolutos repromitti ſibi recte poſtulat.*

VESPERTILIONEM ſervum [b] Alciatus eſſe putat decoctorem, aut rationum conturbatorem in ſtipulatione evictionis, qua jubet Prætor caveri ſervum venditum furem non eſſe, veſpertilionem non eſſe; eo quod ſervis peculium plerumque concedebatur, in quo fraudare creditores poterant. Budæus per veſpertilionem intelligit, *qui interdiu exiliter videt*, & veſperi juſtam aciem habet. Mihi verſpertiliones ſervi videntur eſſe, qui interdiu latitant, & nihil agunt, noctu vero oberrant, ut nullum uſum dominis præſtent; qua ratione Varro in Agathone locutus:

Quid multa? factus ſum veſpertilio, neque

In

a *Leg.* 14. *Cod. de act. empti.* b *Lib. priorib. Parergωn.*

In muribus plane, neque in volucribus sum.

Nonius videtur ſic eos appellaſſe, qui dubiæ ſunt fidei; quia veſpertilio nec inter mures ſit, nec inter volucres, ut auctor eſt [a] Plinius; averſanturque eam aves tamquam quadrupedem, & quadrupedes tanquam volucrem. Artemidorus libro III. tradit, *& ſic fures, atque adulteros appellari poſſe*, quoniam, ut ait Catullus,

Luce latent fures. ——

Quem vero Vlpianus *veſpertilionem*, Plautus *tenebricolam* vocat, Varro *tenebrionem*, *lucifugam* Lucilius. Ariſtophanes in Nubibus, Chærephonti Socratico inditum *Nycteridis*, id eſt veſpertilionis nomen refert, quia atro colore eſſet, & tenuiſſimam vocem haberet. Baſilius Hexameron ad philoſophos id trahit, qui hebetibus oculis cæleſtia con-

a *Lib.* 10. *cap.* 61.

contemplantur, cæcutientes in rebus ſeriis, quod animal id interdiu parum videat. Veſpertiliones per tranſlationem dicuntur etiam debitores, qui ære alieno obruti metu creditorum, interdiu domi deliteſcunt, noctu tantum prodeuntes.

[a] PLAGIARIUS ſervus mancipiorum ſuppreſſor, quem Tertullianus libro primo adverſus Marcionem *plagiatorem vocat*, qui ſervo, aut ſervæ perſuadet, ut à domino, dominave fugiat; vel eum eamve invito, vel inſciente domino celat, vinctum habet, emit, vel vendit. Plagiarius etiam dicitur, [b] *qui ſciens liberum hominem vendit*, in ſervitutem trahit, aut eo utitur quaſi ſervo: & qui ſervos alienos ſupprimit. Auctor Etymologici: Α᾽νδραποδιστὰς δ᾽ ὀ μόνον ὁ τῆς ἐλευθέρους ἀπάγων εἰς δουλίαν,

a *Leg.* 17. §. 7. *ff. de ædilitio edicto. leg.* 52. §. 12. *ff. de furtis. leg.* 8. *Cod. de repud.* b *Leg.* 2. *C. ubi. de crim. agi oportet. lib.* 5. §. *qui defenſ. ff. de re milit. l.* 1. *Cod. ad leg Fab. de plagiar.*

λίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ τοὺς δούλους ἀπὸ τῶν δεσποτῶν ἀποσπῶν. In tabernis vero verſabantur ſervi plagiarii, ut Feſtus ait, & alii humilis conditionis viri, ac mulieres.

INSVLARIVS ſervus cuſtos inſulæ; ſive domus in urbe ab aliis domibus ſejunctæ more inſularum. Inſula enim ædificium proprio ambitu ſeparatum ab aliis. Tacitus: *Germaniæ ſuam quisque domum ſpacio circumdat, nullis cohærentibus ædificiis, more inſularum.* [a] Pomponius: *Dominus*, inquit, *proprietatis, etiam invito uſufructuario, vel uſuario, fundum, vel ædes, per ſaltuarium, vel inſularium cuſtodire poteſt.* Inſularium urbanorum numero eſſe idem [b] Pomponius tradit: *Vrbana familia, & ruſtica non loco, ſed genere diſtinguitur: poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe urbanorum ſervorum numero, veluti is qui ruſticorum*

a *Leg.* 16 §. 1. *ff. de uſu. & habit.* b *Leg. Vrbana familia de verb. ſignif.*

rum rationes diſpenſet, ibique habitet; & non multum abeſt à villico. Inſularius autem urbanorum numero eſt. Inſularii etiam dicuntur viles ſervi ac peſſimi, [a] *qui ſine civitate ſunt in opus publicum perpetuo dati, & in inſulam deportati.* Deportationem in inſulam ſignificat Seneca: *Magis ignoſco ei, qui vulnus inimici, quam qui inſulam concupiſcit.* Sunt qui ſervos inſularios putent indicatos in carmine obſcœno his verſibus:

Ductor ferreus inſularis, æque
Laternæ videor fricare cornu.

[b] SERVI POENÆ dicuntur, *qui in metallum, & in opus metalli,* vel qua alia pœna damnantur, quæ corporis laborem, & ſervitutem irrogat: veluti *qui in metallicorum miniſterium, ad ludum, ad beſtias, in opus*

a *Leg.* 17. *ff. de pœnis.* b *Leg.* 12. *l.* 17. *l.* 36. *ff. eodem. l.* 25. §. *ſi quis plane. ff. de acq. hæred. leg* 7. *ff. de his qui ſunt ſui vel alien.*

opus publicum damnantur; qui pœnæ magis, quam Cæſaris, & fiſci ſervi ſunt. Marcianus: *Quidam ſunt ſervi pœnæ, ut in metallum damnati, & in opus metalli. Atque hi quidem vel in perpetuum, vel ad tempus damnari ſolent, qui in omni jure vere, ac ſemper ſimiles ſunt mortuis.* Servam etiam pœnæ mulierem factam, quæ vel in opus ſalinarum, vel in miniſterium metallicorum damnabatur, [a] Vlpianus tradit: *In miniſterium,* inquit, *metallicorum fœminæ in perpetuum, vel ad tempus damnari ſolent, ſimili modo, & in ſalinas. Et ſiquidem in perpetuum fuerint damnatæ, quaſi ſervi pœnæ conſtituuntur.* Nam hujusmodi etiam pœnis, quæ ſervitutem irrogarent, adfici mulieres conſueverant: quam tamen ſervitutis pœnam Juſtinianus poſtea Novella XII. abrogavit.

H LITE-

a *Leg. 8. ſ. in miniſterium. ff de pœn, l. 6. ff. de ſtatu liber. l. 6. ff. de captis & poſtlim.*

LITERATVM ſervum in Caſina Plauti pro ſtigmatico accipiunt, qui literarum notis ſit inuſtus:

Si hic literatus me ſinat.

Nam veteres ſervorum ſuorum frontes, ſi quid gravius deliquiſſent, pœnæ nomine, aut literis, aut aliis quibusdam notis per ignominiam ardenti ferro inurebant: poſt inuſtionem autem, quo magis eminerent literæ, & præberent ſe lectui, atramentum infundebatur, ut ex Zonara, & Petronio conſtat. Vnde Juvenalis: lib. XIV.

Tum felix, quoties aliquis tortore vocato
Vritur, ardenti duo propter lintea ferro.

Et apud Plautum Sceparnio ſolus, deſtitutus, & animi anxius ait in Rudente. act. II. ſc. V.

Nempe

Nempe optimo me jure in vinclis enicet
Magistratus, si quis me hanc habere viderit.
Nam hæc literata est, ab se cantat cuja sit.

Valerius Maximus lib. VI. cap. VIII. *Servus ab eo vinculorum pœna coërcitus, inexpugnabilique literarum nota per summam oris contumeliam inustus.* Quare στιγματίαι vocabantur. Lucianus, Ποῦ γὰρ ἐγὼ στιγματίας ἐγενόμην; Vnde stigmatici servi, teste Polluce, *notis compuncti* appellantur, quos Plinius *inscriptos vultus* vocat: *At nunc*, inquit, *eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, inscripti vultus exercent.* Et Cajus de iisdem: *Aut in quorum facie, vel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impressa sunt.* Ad hos literatos servos respexit D. Augustinus in epistola ad Galatas, cum ait: *Stigmata dicuntur notæ quædam pœnarum servilium; ut si quis,*

verbi gratia, ſervus in compedibus fuerit propter noxam, id eſt, propter culpam, vel hujusmodi aliquid paſſus fuerit, ſtigmata habere dicatur: & ideo in jure manumiſſionis, inferioris eſt ordinis. Iſidorus libro IX. Originum: *Propter ſuppliciorum notas, quas manifeſte perpeſſi ſunt, ad dignitatem civium Romanorum non pervenerunt.* Tertullianus in libro de Reſurrectione carnis: *Oro te, ſi famulum tuum libertate mutaveris, & veſtis albæ nitore, quia eadem caro, atque anima permanebunt, quæ flagellis, & compedibus, & ſtigmatibus obnoxiæ retro fuerant.* Diogenes Laërtius de Bionis patre ante ſervo lib. IV: Ἔχων οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ συγγραφὴν ἐπὶ τοῦ προσώπου, τῆς τοῦ δεσπότου πικρίας σύμβολον. Et Plinius in Panegyrico: *Exanguem, & ferream frontem nequicquam convulnerandum præbeant punctis; & notas ſuas rideant.* à qua inhumanitate revocat Phocylides:

Στίγματα μὴ γράψης, ἐπονειδίζων θεράποντα.

Noſtra

Nostra ætate noxiis quibusdam, notas ferro inuri conspicimus.

VETERATOR servus, qui diuturna, & multiplici servitute astutus, & vafer evasit; unde *veteratores*, ut Festus ait, *callidi* dicti à multa rerum gerendarum vetustate. Cannius:

Mulieri non astutæ facile veterator persuasit.

Terentius in Andria, actu. II. sc. VI.

——— *Quid hic volt veterator sibi?*

Veterator apud [a] Vlpianum idem est qui & veteranus: & apud Marcianum: *Si tamen novicia mancipia fuerint, non etiam veterana.* [b] *Trita vero mancipia, & veterana, quæ reformare difficile esse* Vlpianus ait, noviciis opponuntur: *Præcipiunt*, inquit, *ædiles, ne veterator pro novicio veneat. nam plerique solent mancipia*

 quæ

a *Leg. ult. §. quotiens. ff. de publ. & vestig.* *Leg. 37. ff. de ædil. ed.*

quæ novicia non sunt, quasi novicia distrahere, ad hoc ut pluris vendant. præsumptum est enim ea mancipia, quæ rudia sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora, & ad omne ministerium habilia. [a] *Sunt autem veterana, quæ in urbe, non in agro anno continuo servierunt:* nam rustici servi veterani non dicuntur. *novicia intelliguntur, quæ annum nondum servierunt,* [b] *quotiens quis professus non fuerit, in commissi pœna est.* Veterani vero non tam spatio serviendi, quam genere, causa, & conditione servitutis æstimantur. [c] Venuleius: *Servus tam veterator, quam novicius dici potest. sed veteratorem non tam spatio serviendi quam genere & causa æstimandum Cælius ait. nam quicunque ex venalicio noviciorum emptus, alicui ministerio præpositus sit, statim eum veteratorum numero esse: novicium autem non tirocinio animi, sed conditione*

tione

a *Leg. ult. §. quotiens. ff. de public. & vectigal.*
b *leg. ult. ff. eod.* c *Leg. ult. §. ult. ff. de ædilit. edict.*

tione servitutis intelligi. De noviciis Cicero in Pisonem: *Iamne vides bellua, jamne sentis quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur Syrum nescio quem de grege noviciorum factum esse consulem.* Et Terentius in Eunucho:

Abducit secum ancillas: paucæ,
quæ circum illam essent, manent
Novitiæ Puellæ. ——

Catasti servi dicti à catasta, id est loco, in quo venalitii servi asservabantur. Illic quoniam magnus erat servorum strepitus, ait Martialis lib. ix. Eprigr. xxix.

Heu quæ lingua silet, non illam mille
catastæ
Vincebant. ——

De his idem lib. xii: Epigr. lxxiv.

Cum tibi Niliacus portet crystalla
catastus.

Catullus:

Barbara gypſatos ferre catasta pedes.

GYPSATOS vocat ſervos, quorum pedes creta denotati. Ovidius:

Deſpice gypſati nomen inane pedis.

Hinc Plinius lib. XXXV. cap. XVII. ait: *Eſt & viliſſima creta, qua pedes venalium trans mare advectorum denotare inſtituerunt majores.* Et Juvenalis Satyra. I.

Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.

[a] NECESSARIVS ſervus dicitur, qui hæres à domino ſuo inſtitutus eſt; quando non eſt ſolvendo hæreditas. cauſa enim ſervi hæredis inſtituendi eſt, ne poſt mortem domini, creditores illis defraudentur. [b] Vlpianus: *Minori ſubſtitutum ſervum neceſſarium, repudiante quidem hære-*

a *Leg. facta.* §. *ult. ff. ad ſenat. Trebel. Leg:* 27. *ff. de manu. teſtam.* b *Leg.* 7. §. 10. *ff. de minorib.*

hæreditatem minore, necessarium fore: &, si fuerit restitutus minor, liberum nihilominus remanere. [a] *Contra servum autem necessarium heredem institutum, non datur inofficiosi testamenti querela.*

PILEATI servi, *qui pileo imposito vendebantur, quorum nomine venditor nihil præstaret*, quoniam emptoris oculi jam perciperent, quodnam esset mancipiorum genus. Nam sicut antiquitus mancipia jure belli capta coronis induta veniebant, ita pileus impositus demonstrabat ejusmodi conditionis mancipia venundari, quæ insignia essent, ut emptores errare, & capi non possent, ut Gellius ex Sabino refert. Pileati servi etiam dicti, *qui domini funus antecedunt*: nam servi directo manumissi in testamento pileum statim sumere, ac funus præcedere solebant, ut Justinianus

a *Leg. fratres. C. de offic. testa. leg. ult. C. de necess. hered. instit.*

Imperator refert. *Qui domini*, inquit, *funus pileati antecedunt, si hoc ex voluntate fiat vel testatoris, vel hæredis, fiant illico cives Romani.* & Dionysius Halicarnasseus lib. VIII: ἔγωγ᾽ οὖν ἐπίσταμαί τινας ἅπασι τοῖς δούλοις συγκεχωρηκότας εἶναι ἐλευθέρους μετὰ τὰς ἑαυτῶν τελευτὰς, ἵνα χρηστοὶ καλῶνται νεκροὶ, καὶ πολλοὶ ταῖς κλίναις αὐτῶν ἐκκομιζομέναις παρακολουθῶσι τοὺς πίλους ἐπὶ ταῖς κεφάλαις ἔχοντες. Id est, *Equidem scio quosdam, qui testamento omnes suos servos manumiserunt, ut post mortem boni audirent, & multi lectulos eorum ferales prosequerentur pileati.* Vnde ad hunc ritum Livius respiciens tradit. *Q. Terentium Culleonem, qui à Scipione servitio erat exemptus, adeo amicum Corneliæ familiæ fuisse, ut pileatus, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum Scipionis iverit.* Ad pileum servi vocati, qui ad libertatem vocabantur. Suetonius in Tiberio: *Servisque ad pileum frustra*

vocatis,

a *Leg. 1. c. de lat. libert. tol.*

vocatis, in Siciliam profugit. Nam pileus ſignum libertatis.

PERENNIS ſervus eſt, qui perpetuo ſervit uni domino. Plautus Perſa:

Perenni ſerve, lurco, edax, furax.

Sed quamvis ſervi dura & gravi ſervitute premerentur, tamen quædam animorum relaxatio illis conceſſa erat; & ſine diſcrimine cum dominis colludere, ac feſtos dies agere ſolebant. Seneca epiſt. XLVII. *Inſtituerunt diem feſtum, non quo ſolum cum ſervis domini veſcerentur, ſed quo utique honores illis in domo gerere, jus dicere permiſerunt, & domum puſillam rempublicam eſſe judicaverunt.* Erat vero ſervorum dies feſtus Eidibus Auguſti, quod eo die Servius Tullius Rex natus ſit, ſerva, ut Feſtus ſcribit. [a] Et Saturnalibus ſervi uſuariam quandam libertatem aſſumemebant; & ut ipſi dominis toto

a *Vide Lipſium lib. 1. cap. 2. Satur. Sermon.*

anno, ſic hoc die domini ſervis ſuis miniſtrabant. Auſonius de Feriis Romanis:

Viſne Opis ante ſacrum, vel Saturnalia dicam;
Feſtaque ſervorum, cum famulantur heri?

Sedebant quoque ad dominicam menſam dominis præminiſtrantibus, ut Athenæus libro XIV. Dipnoſoph. refert. Vnde Attij verſus:

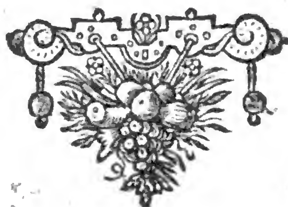
Exercent epulas læti, famulosque procurant
Quisque ſuos.

Cum quibus & veſtem commutabant, ut Dio lib. LVIII. auctor eſt; ut hac comitate obſtricti, in dominos obſequiis paratiores eſſent, odiaque invicem, offenſionesque dimitterent. Nam, ut D. Hieronymus ad Celantiam ſcribit, *Fidelius*, inquit, *& gratius ſemper obſequium eſt*

quod

quod ab amore quam quod à metu proficiſcitur.

ATQVE hæc quidem habui, quæ de operis ſervorum dicerem: de quibus multo plura adduci potuiſſe auctorum teſtimonia non ignoro: de iis certe, quæcunque libris noſtris continentur, ea à me in hunc librum fere omnia conjecta eſſe credo.

INDEX AVCTORVM.

Hero-

VARIA SERVORUM OFFICIA ET MINISTERIA.

A

Appa-

Dam-

D

E

F

G

H

I

Lecti-

Varia Servorum

L

M

N

O

P

Peni-

Silen-

FINIS.

